

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กาญจนา นาคสกุล. การใช้ภาษา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524.
- กิ่งแก้ว อรรถาภร. วรรณกรรมจากบ้านโน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514.
- กุสุมา รัชมณี. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.
- _____. พรมแดนแห่งความรู้. รวมพระนิพนธ์และบทความทางวิชาการ เพื่อเป็นเกียรติเนื่องในวาระครบ 100 ปี พระยาอนุมานราชธน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- กุหลาบ มลลิกษมาส. วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- จินตนา ไบกาชุย. การจัดทำหนังสือสำหรับเด็ก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น, 2534.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. อักษรวิธและการใช้ภาษาของฮิวเมอริสต์. งานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉลอง 700 ปี ลายสือไทย ลำดับที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- นาคะประทีป. ประวัติราชทินนาม. นครหลวง ๙ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515.
- บรรณานุกรมงานนิพนธ์ ของ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป). กรุงเทพมหานคร : หจก.ไอเดีย สแควร์, 2533.
- บอกกาจจิโอ. บันเทิงทศवार. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2504.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. "ลีลาการเขียนของนาคะประทีป." ใน เอกสารประกอบกรบรยายพิเศษเรื่อง "ชีวิตและผลงานของนาคะประทีป." หน้า 55-75. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532.
- ประทีป วาทิกทินกร. การใช้ภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระ พระบาทสมเด็จพระ. บ่อเกิดรามเกียรติ์. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2526.
- วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการ. 100 ปี พระสารประเสริฐ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532.
- ศรีวรรณ ศยามานนท์. คุณพ่อพระสารประเสริฐ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่องสยาม, 2532.
- สารประเสริฐ, พระ. (ตริ่นาคะประทีป). รวมนิทาน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, 2532.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. ภาษาไทย 8. กรุงเทพมหานคร : หจก.อรุณการพิมพ์, 2528.
- สุดาวรัตน์ เสรีวัฒน์. วิวัฒนาการของเรื่องสั้นในเมืองไทย ตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475. เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 212. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522.
- สุพรรณิ วราทร. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.
- สุภาพวรรณ บางช้าง. "ผลงานเขียนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของพระสารประเสริฐ." ใน เอกสารประกอบกรบรยายพิเศษเรื่อง "ชีวิตและผลงานของนาคะประทีป." หน้า 38-54. กรุงเทพฯ-

มหานคร : สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ ศูนย์ภาษาและวรรณคดี
ไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532.

เสฐียรโกเศศ. กถาสริตสาคร. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

_____. สมณวิธานรามเกียรติ์. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ทศมนตรี. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
2515.

_____. นิยายเบงคลี. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

_____. นิยายเอกของป้าชา. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

_____. ผกาวัลี. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

_____. พินหนังกิ่ว. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2521.

_____. หิโตปเทศ. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2517.

_____. อาหารบราตรี. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

บทความ

กุสุมา รัชชมนต์. "นิทานอินเดีย : จากปรัชญาสู่จินตนาการ." ภาษาและ
หนังสือ. 15 (ตุลาคม-มีนาคม 2526) : 62-70.

นววรรณ พันธุเมธา. "เรื่องของคำ 4 พยางค์." วารสารภาษา 1
(ธันวาคม 2527) : 8-13.

ศรีวรรณ คยามานนท์. "พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ในความทรงจำ
ของลูกสาว." สยามรัฐ ฉบับบุคคลดีเด่นในสยาม (มีนาคม 2535) :
68-78.

วิทยานิพนธ์

กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. "การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

- ไกล่รุ่ง อามระดิษ. ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- คำยวง ศรีธวัช, ม.ล. "วรรณกรรมประเภทฉันท์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- พฤกษา เนียมรักษา. "การใช้ภาษาในวรรณกรรมของตอกไม้สด." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. "ลีลาในงานร้อยแก้วของอังคาร กัลยาณพงศ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- ศิราพร จิตะฐาน. "รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- สุปาณี มณฑานุช. "เรื่องสั้นแนวสัญลักษณ์ของไทย พ.ศ. 2500-พ.ศ. 2530." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. "พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514.

ภาคผนวก ก.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เป็นบุตรของ หลวงพิพิธ-
 วิรัชการ (เทียน) และนางพิพิธวิรัชการ (สวน พรหมสุภา) เกิดเมื่อวันที่ 25
 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 ตรงกับปีฉลู เดือนอ้าย วันจันทร์ ณ ตำบลตรีเพชร
 อำเภอพนาหวัด จังหวัดพระนคร ท่านได้สมรสกับนางสาวสิริพันธ์ พรหมสุภา
 บุตรีหลวงพรหมสุภา เมื่อครั้งเป็นขุนมิ่งแมน (สุด บุญเรือง) และมีบุตร 5 คน
 คือ ศรีวรรณ ศรีกุล ศรีฉัตร ศรีสิทธิ์ และ ศรีกมล สองคนแรกเป็นหญิง อีก
 3 คน เป็นชาย ลูกทั้งห้าคนล้วนได้ชื่อพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
 เจ้าอยู่หัว โดยที่ท่านเป็นผู้คิดชื่อทูลเกล้าฯ ถวาย และทรงพระกรุณาพระราชทาน
 เสมา ป.ป.ร. ทองคำเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกของท่านทุกคน

การศึกษา ท่านเรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
 ในพระบรมราชวังเมื่ออายุ 8 ปี ตรงกับ พ.ศ. 2440 ต่อมาได้เข้าโรงเรียน
 ฝึกหัดราชการพลเรือนมหาดไทย ในพระบรมมหาราชวัง ภายหลังโรงเรียนนี้ได้
 ย้ายไปวังหน้า เรียกชื่อว่า โรงเรียนมัธยมสวนกุหลาบ สอบได้ประโยคมัธยม
 บริบูรณ์ เป็นรุ่นแรกของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2447

เมื่อสอบได้หนังสือไทยประโยคมัธยมบริบูรณ์แล้ว จึงบรรพชาเป็น
 สามเณร ณ วัดเทพศิรินทราวาส มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
 วโรบล เป็นพระอุปัชฌาย์ ขณะนั้นท่านอายุได้ 16 ปี ท่านได้เรียนบาลีไวยากรณ์
 จนได้เปรียญหกประโยค เมื่ออายุครบอุปสมบทแล้ว สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกา-
 เจ้า ทรงเป็นอุปฐากายิกาในการอุปสมบทให้

ระหว่างที่เรียนปริยัติธรรมนั้น ได้ปฏิบัติหน้าที่ อาจารย์สอนภาษาบาลี
 เป็นอย่างดี จนได้รับรางวัลจากพระธรรมไตรโลกาจารย์ แห่งวัดเทพศิรินทรา-
 วาส เป็นหนังสือ พร้อมลายเซ็นว่า "ให้พระมหาตรี ป.7 ศิษย์เป็นรางวัลใน
 การสอนบาลี" ท่านได้เป็นครูใหญ่โรงเรียนภาษาบาลีวัดเทพศิรินทราวาสในที่สุด
 เหตุนี้ความรู้เรื่องภาษาบาลี ของพระมหาตรี เมื่อเป็นพระสารประเสริฐ จึง

เชี่ยวชาญมาก เพราะไม่ทิ้งและยังรับหน้าที่เป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาบาลี ต่อมา ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี แม้เมื่อเกษียณก็ยังเป็น อาจารย์พิเศษประจำอยู่มหาวิทยาลัยนี้ ต่อมา จนถึงวันถึงแก่กรรม

นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นเลขานุการที่โปรดปรานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสอีกด้วย เมื่ออายุได้ 30 ปี พ.ศ. 2462 เกิดเป็นไข้หวัดใหญ่ เป็น ๆ หาย ๆ แพทย์ลงความเห็นว่า ต้องลาสิกขาออกไปรักษาตัว จึงจะหายขาด มิฉะนั้นอาจจะเป็นวัณโรคต่อได้ จึงลาสิกขา รวมเวลาที่ประพฤติพรหมจรรย์ 15 ปี โดยเป็นเณร 5 ปี และเป็นสงฆ์ 10 ปี

การรับราชการ หลังจากสึก และได้แต่งงานแล้วไม่นาน นายตรี นาคะประทีป ได้เข้ารับราชการเป็นอนุศาสนาจารย์ทหารบกประจำกรมตำรวจ กระทรวงกลาโหม ซึ่งมีพระธรรมนิเทศทวยหาญอดีตอาจารย์เป็นหัวหน้า ได้รับแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์ครั้งแรก เมื่ออายุ 30 ปี เป็นรองอำมาตย์โทตรี นาคะประทีป ใน พ.ศ. 2462

ท่านรับราชการเป็นอนุศาสนาจารย์มาจนถึง พ.ศ. 2465 กระทรวงศึกษาธิการ สมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดี ได้ขอโอนไปรับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยอธิการสยามในกรมตำรวจ ต่อมาไม่ช้า ได้รับแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์เป็น หลวงจตุรภิกขุจิธาน เมื่อ พ.ศ. 2466 ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ 34 ปี ระหว่างนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังทรงพระราชนิพนธ์อยู่นั้น หลวงจตุรภิกขุจิธานมีหน้าที่ถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาชมเชยความเอาใจใส่ในเรื่องการค้นศัพท์ไว้ในคำนำหนังสือมัทนะพาธา นอกจากมีหน้าที่ถวายคำศัพท์แล้ว ท่านได้ตามเสด็จพระราชดำเนินไปอยู่ที่ มฤคทายวันหลายเวลา เมื่อเสร็จหน้าที่ตามเสด็จแล้ว หลวงจตุรภิกขุจิธานก็กลับมารับราชการในกรมตำรวจตามเดิม พ.ศ. 2496 กรมราชเลขาธิการ ขอย้ายหลวงจตุรภิกขุจิธานไปรับราชการในกรมนั้น ในตำแหน่งปลัดกรมพระอักษณในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ. 2471 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงจตุรภิกขุจิธาน

มีบรรดาศักดิ์เป็น พระสารประเสริฐ มีหน้าที่ร่างประกาศกระแสพระบรมราชโองการ และงานที่เกี่ยวกับหนังสือ ภาษา ไทย บาลี สันสกฤต เทวนาครี และสิงหล ในหน้าที่ของอาลักษณ์ ตลอดจนคิดตั้งชื่อรวมทั้งถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ต่าง ๆ ในราชการส่วนพระองค์ นอกเหนือไปจากนี้ยังจะต้องอ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการต่อหน้ามหาสมามคม ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในงานพระราชพิธีต่าง ๆ และทรงพระมหากรุณาพระราชทานเหรียญรัตราภรณ์ ร.7 ชั้นที่ 4 แก่พระสารประเสริฐ เป็นพิเศษ พระสารประเสริฐรับราชการในตำแหน่งปลัดกรมพระอาลักษณ์ต่อมาจนถึงต้น พ.ศ. 2475 มีข่าวจากวงในแจ้งว่า พระสารประเสริฐ จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์อย่างแน่นอน บังเอิญเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตยขึ้นตอนกลางปี ระบบบรรดาศักดิ์ถูกยกเลิกไป พระสารประเสริฐ จึงย้ายไปรับราชการประจำที่กระทรวงธรรมการ มีตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็นหัวหน้าคณาธิการกรมศาสนาและรับเป็นอาจารย์พิเศษ สอนรายวิชาภาษาบาลี และสันสกฤต ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อยมาจนกระทั่งถึงแก่กรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บันทึกส่วนตัวของ
พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป เป็นนามสกุลพระราชทานที่ 2597) เป็นบุตรของหลวงพิพิธวิวัชการ กับนางสวน (ต้นสกุลพรหมสุภา) ที่บ้านริมถนนตรีเพชร เบื้องขวาแห่งสถานีตำรวจพารุต์

เมื่ออายุ 8 ปี เรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง สำหรับหนังสือไทยของกรมศึกษา ต่อมาได้เข้าโรงเรียนฝึกหัดราชการพลเรือนมหาดไทยในพระบรมมหาราชวัง (กรมธรรมการ) จบชั้น 6 ในสมัยนั้นเรียกนักซ่อมชั้น 6 โรงเรียนได้ย้ายไปวังหน้า เรียกชื่อว่า โรงเรียนมัธยมศึกษาศวนกุหลาบ เมื่ออายุ 15 ปี ได้ได้ประโยชน์มัธยมบริบูรณ์อยู่ในจำพวกได้ประโยชน์มัธยมรุ่นแรกในสยาม

ระหว่างที่เรียนอยู่ กุศลวัตรประจำตระกูลทุกวันอุโบสถตอนเช้ามีสังฆทานเสร็จแล้วตามบิดาไปวัดรับอุโบสถศีล ฟังเทศน์ตอนค่ำมีประชุมสวดมนต์ที่บ้านข้าง ที่อื่นข้าง ตามศาลาวัดข้าง พระสูตรที่สวดคือเจ็ดตำนานไปจนถึงมหาสติปัฏฐานสูตร แบ่งสวดพอสมควรแก่คืนหนึ่งสวดทำนองสังโยค วัดที่ไปฟังเทศน์เป็นประจำคือ วัดสุทัศน์ และวัดเทพศิรินทราวาส หมายถึงปักข์ไม่ตรงกัน บางคราวถ้าปักข์ตรงกันเข้าไปวัดสุทัศน์ เย็นไปวัดเทพศิรินทราวาส ตนเองได้ประพฤติตามบิดาทุกอย่าง เว้นแต่การสวดมนต์ต้องกางหนังสือสวดกับผู้ใหญ่ บางวันเวลาค่ำแล้วบิดาไปฟังการเรียนแปลบาลีที่วัดสุทัศน์ข้าง วัดเทพศิรินทร์บ้าง ก็ได้ตามบิดาไปด้วย แม้ไม่มีความเข้าใจเลยก็คงไปฟังด้วยเสมอ ดึกเข้าก็นอนหลับที่นั่น กุศลวัตรอีกอย่างก็คือการถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้า คราวหนึ่งก่อนเข้าเรียนหนังสือไทยเห็นสามเณรธรรมยุตเล็ก ๆ องค์หนึ่งไปรับบิณฑบาต บังเกิดความชอบใจเลื่อมใสในสามเณรองค์นั้น ธรรมดาเด็กย่อมชอบเด็ก ๆ ด้วยกัน ครั้นเห็นเด็กครองจีวรคลุมเรียบร้อยเหมือนพระยิ่งชอบใจนักมีความใคร่อย่างยิ่ง

เพื่อ บวชเป็น สามเณรธรรมยุต บ้าง เข้าบทว่า "การประพฤติเรียบร้อยย่อม
 ยังใจผู้ไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส เป็นตัวอย่างอันดีที่ผู้อื่นก็กระหิ้มประพฤติตาม"
 ความใคร่จะบวชเป็นสามเณรธรรมยุตอันมีเป็นพื้นมาแต่เดิม ครั้นได้ติดต่อกับวัด
 เทพศิรินทร์อันเป็นธรรมยุต ก็ยิ่งแก่กล้าขึ้น ยังการไปฟังธรรมเรียนแปลบาลีบ่อย ๆ
 อบรมนิสัยเป็นปัจจัยให้สมัครเรียน บาลีอีกซ้ำหนึ่ง จึงผูกใจไว้ว่าจะต้องบวชเรียน
 บาลีให้ได้

เพราะฉะนั้นเมื่ออายุได้ 15 ปี ไล่ได้หนังสือไทยประโยคมัธยมบริบูรณ์
 ในหลาย พ.ศ. 2446 ปี พ.ศ. 2447 ตรงกับวันพฤหัสบดีเดือนแปดขึ้น 11 ค่ำ
 จึงได้พรรษาเป็นสามเณร ณ วัดเทพศิรินทราวาส มีพระเจ้าองค์ยาเธอ กรมหมื่น
 วชิรญาณวโรรส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า) เป็นพระอุปัชฌาย์ ในทศสิกขาบทและ
 ได้อยู่ประจำวัดนั่นเอง เมื่อศึกษาสามเณรปฏิบัติสมควรแก่ภูมิสามเณรแล้ว ก็เริ่ม
 เรียนบาลี ไวยากรณ์จนได้เปรียญ 6 ประโยค ในระหว่างที่เป็นสามเณรและ
 อุปสมบทจนได้เปรียญ 7 ประโยค แล้วลงบการเรียนทางปริยัติธรรมด้วยเหตุบาง
 ประการ นับว่าวิชาความรู้ทางบาลียังไม่สุดขีด มีนิสัยชนิดหนึ่งคือ เมื่อมีความรู้ใน
 เรื่องใดก็ตามก็ต้องการให้ผู้อื่นรู้ด้วย จึงไม่ค่อยจะได้ดีแต่ถือได้ว่าดีบุคคล ในขณะที่
 เล่าเรียนทางปริยัติอยู่ ท่านอาจารย์ให้ช่วยสอนหนังสือ จึงพอใจในหน้าที่นั้นปฏิบัติ
 หน้าที่จนได้เป็นครูใหญ่ แห่งโรงเรียนภาษาบาลีวัดเทพศิรินทราวาสในที่สุด เมื่อ
 อาจารย์ลาสิกขาบท (พระมหาอยู่ เปรียญ 9 ประโยค มีบรรดาคักดีเป็นพระธรรม
 นิเทศทวยหาร)

ที่ว่าต้องการให้ผู้อื่นรู้ด้วยนั้น หมายถึงเป็นลายลักษณ์อักษรคือเขียน
 เป็นหนังสือ เพราะฉะนั้นจึงไม่ชอบเทศน์ ช่วยการเขียนการแปลด้วยภาษาเสมอ
 มา ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องที่อยู่ถาวร ในระหว่างนั้นท่านอาจารย์ให้หนังสือดี ๆ
 เป็นอันมาก มีอภิธานสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษของโมเนียร์วิลเลียมส์เล่มหนึ่ง
 อภิธานนี้เป็นเหตุสำคัญแห่งความเจริญในชั้นของตนเบื้องต้น พยายามศึกษาภาษา
 สันสกฤตด้วยตนเอง เมื่ออ่านออกแล้วก็หัดแปลได้สะดวกมากเพราะหลักไวยากรณ์

ภาษาบาลีเป็นพื้น ชั้นแรกหัดแปลในพระราชนิพนธ์พระนลคำหลวง ฉะนั้น จึงขอ
 สารภาพว่า หนังสือสองเล่มคือ อภิธานสันสกฤต กับ พระนลคำหลวง เป็นสะพาน
 สำคัญที่ให้ภูมิรู้ในภาษาสันสกฤตอีกภาษาหนึ่ง บังเกิดความเพลิดเพลินในภาษา
 สันสกฤตยิ่งขึ้นเสมอ แต่ยังไม่ทันใดนายแหเจ้าของโรงพิมพ์ไท (ขุนโสภิตอักษร
 การ) ขอให้ตรวจต้นฉบับการแปลหิตอปเทศเป็นภาษาไทย อันเป็นของท่านขุน
 อนุমানราชธน (บัดนี้เป็นพระยาอนุমানราชธน) คราวนี้จะดูแปล สันสกฤตคร่าว ๆ
 เฝินๆ ไม่ได้ ต้องพยายามให้ถูกต้องมีหลักฐาน ได้ต้นฉบับหิตอปเทศภาษาสันสกฤต
 ของท่านอาจารย์ ที่ลาสิกขาบทมาสอบคำว่าแปลภาษาไทย จึงได้ความรู้ชัดเจนแน
 นอนขึ้นมาก ในสันสกฤต เริ่มรู้จักมักคุ้นกับท่านพระยาอนุমানราชธนทำหนังสือ
 หลายเรื่องให้โรงพิมพ์ไท ฝ่ายพระยาอนุমানราชธนก็มีนิสัยอย่างเดียวกันคือ รู้
 ะไรคนเดียวไม่ได้ ต้องเขียนให้ผู้อื่นพลอยให้รู้บ้าง ฉะนั้น จึงถูกกันคืออย่างยิ่ง
 หนักเข้าเลยชอบพอรักใครสนิทสนมกันเสมือนญาติที่ดี

พ.ศ. 2461 บังเกิดไข้หวัดใหญ่แพร่หลายทั่วพระราชอาณาจักร ตน
 เองถูกไข้ชนิดนั้นจับ แต่จับแล้วหายแล้วกลับจับอีกถึง 9 ทอด นายพันตรีหลวง
 เวชสิทธิ์นิกรัย (พี่ชายของภริยาคือนางสิริพันธ์ นาคะประทีป) นายแพทย์
 ประกาศนียบัตรทหารบกลงความเห็น ว่า ต้องต้องลาสิกขาบทออกไปรักษาตัวจึงจะ
 หายขาด เพราะอาจถูกวัณโรคอีกโรคหนึ่งก็เป็นได้ จึงลาสิกขาบทในปีนั้นเอง ณ
 วันที่ 30 พฤศจิกายน อายุ 30 ปี รวมเวลาที่บรรพชา 5 ปี เวลาอุปสมบท 10
 ปี เบ็ดเสร็จเป็นเวลาประพฤตินพรหมจรรย์ 15 ปี

เพราะนิสัยที่ชอบเขียนหนังสือนั่นเอง เมื่อลาสิกขาบทและรักษาตัวจน
 หายจากไข้หวัดใหญ่แล้ว จึงเริ่มทำงานหนังสือที่โรงพิมพ์ไท ถนนรอบเมือง ทำ
 หนังสือใหญ่ ๆ หลายเรื่อง เช่น บาลีสยามอภิธาน เป็นต้น ครั้งหนึ่งสิ้นเกล้า
 รัชกาลที่ 6 เสด็จประพาสตลาด และก็ได้อยู่ตรงกับทางที่พระองค์เสด็จผ่านพอดี
 จึงได้หมอบกราบรับเสด็จด้วย ตอนผ่านหน้าพระองค์ท่านถึงกับชะ โงกพระพักตร์ออก
 มาดู ถ้าจะเห็นว่ามีอะไรคล้ายกรรมัง ในเวลาต่อมาพระองค์ได้ทรงพระกรุณา

โปรด ฯ ให้มารับราชการใกล้ชิด ในระหว่างที่ทรงพระราชนิพนธ์โดยเฉพาะ เรื่องมัทนะพาธา มีหน้าที่ถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ ได้ติดตามเสด็จไปยัง มฤคทายวัน ฯลฯ และร่วมแสดงละครกับพระองค์ท่านหลายต่อหลายเรื่อง ต่อมา เมื่อสิ้นเกล้า ร.6 เสด็จสวรรคตแล้ว คณะข้าราชการได้จัดตั้งคณะละคร บรรดาคักดีไทยเขมมเพิ่มขึ้น แสดง ณ วันที่ 1 มกราคม ของทุก ๆ ปี ได้ร่วม แสดงด้วยทุกครั้ง นอกจากนั้นได้ร่วมแสดงละครการกุศลเนื่อง ๆ ครั้งหนึ่งระหว่าง ที่ซ้อมละครคณะนักเรียนเก่าเทพศิรินทร์เรื่อง "พวกนักร้อง" ของแสงทอง ผู้กำกับ การแสดงบอกว่า เวลา "นาคะประทีป" ซึ่งเป็นตัวมหาหิงษ์ออกจะต้องถือหมวก มือซ้ายและไม้เท้ามือขวา แต่พอถึงบทมหาหิงษ์ออกมือซ้ายถือหมวก แต่มือขวาถือ แก้วเหล้า ผู้บอกบทไม่เอาให้เข้าฉากแล้วออกใหม่ พอได้เวลามหาหิงษ์ออกอีก คราวนี้มือขวายังถือแก้วแต่มือซ้ายกลับถือขวดเหล้า "พุกโธ่ คุณพระทำเล่นไปได้" ผู้บอกบทหัวเสีย "ใครว่าผมทำเล่นตั้งอกตั้งใจทำจริง ๆ ณะผ่า" นาคะประทีป ตอบอย่างหนักแน่น "ก็ฉันทำไมถือขวดถือแก้วหฺรออกมาแทนหมวกกับไม้เท้าเล่า" ผู้บอกบทกระทู้ถามเข้าไปอีก "ตายโหง ขอโทษลิ้มไป นึกว่าถึงบทตอนเลี้ยงแล้ว เอาใหม่" คุณพระเข้าในฉากอีก ผู้บอกบทให้สัญญาณ "นาคะประทีป" ออกอีก ครั้งหนึ่ง คราวนี้มือขวาถือแก้วเหล้าเฟิงรินใหม่ มือซ้ายถือขวดโซดาเย็นเฟิงเปิด

ในความเป็นฆราวาสนี้ ได้พบกุลสตรีผู้หนึ่งซึ่งได้พยายามติดต่อและไป เยี่ยมอยู่เสมอ ๆ ทุก ๆ เย็น ในระยะแรก ๆ ถูกบิดามารดาสตรีผู้นี้กีดกันต่าง ๆ ซึ่งเรื่องนี้ก็เพราะว่าเนื่องจากเป็นคนแก้วัดและไม่หล่อเท่านั้นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ จำต้องเอาเจ้าความแก้วัดมาแสดงให้เห็นเป็นของดีเพื่อกลบการที่มีรูปร่างไม่สวย และในที่สุด ก็ชนะใจบิดามารดา สตรีที่สนใจ ยิ่งสนิทมากเท่าใด ก็ยิ่งเห็นความ เป็นสมบัติผู้ดีและแม่เรือนที่ดีมากขึ้นทุกที จนเป็นที่กระเข้าแก่พระธรรมนิเทศทวย หาญ ซึ่งยังจำคำพูดได้ว่า "มหาตริ่น่ากลัว จะหลงเสน่ห์หญิงคนนี้กระมัง สาว ๆ สวยมีตั้งมากมายไม่ยกกะสนใจ" ไซ้เป็นความจริง แต่เสน่ห์นั้นหมายถึงความดี งาม นี้ไม่ใช่เป็นการตอบดั่ง ๆ แต่เป็นการตอบในใจ ของอย่างนี้จะไปบอกใคร

สู้รู้และเก็บไว้ในใจด้วยความพอใจคิดว่า กุลสตรีผู้นั้นก็คือ ลิริ (ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นลิริพันธ์) มีอายุไล่เลี่ยกัน เป็นบุตรของท่านขุนมิ่งแมน (สุด บุญเรือง) ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพรหมสุภา บรรดาบุตรหลานหลวงพรหมสุภาที่ได้ใช้นามสกุล "บุญเรือง" ก็เปลี่ยนนามสกุลเป็น "พรหมสุภา" อีกประการหนึ่งที่นิยมสตรีผู้นี้เป็นภริยาและไม่นิยมหญิงอื่นก็เพราะมีข้อปลงใจเป็นหนึ่งแน่ก็คือ ให้เห็นความเป็นแม่เรือนและการปฏิบัติที่ดีที่สุดและก็เป็นความจริงทุกประการ คือ เป็นภริยาที่ดีและเป็นแม่เลศของลูก ได้พยายามที่จะฝึกบุตรทั้งหมดให้รู้จักภาษาไทย บาลี สันสกฤต และการเขียนหนังสือ แต่ละคนยังมองไม่เห็นเค้าเลยว่า จะมีนิสัยชอบอย่างจริงจัง นอกจากบางครั้งบางคราวจะมีเค้าออกมา แต่ก็ดีเหมือนกันที่ยังถอดออกมาบ้าง พวกลูก ๆ ได้ชื่อพระราชทานและทรงพระมหากรุณาพระราชทานเสมา ป.ป.ร. ทองคำทุกคน

เมื่อได้ปลัดกรมอาลักษณ์ มีหน้าที่ร่างประกาศกระแสพระบรมราชโองการและงานที่เกี่ยวกับหนังสือในภาษาไทย บาลีสันสกฤตเทวนาครีสิงหล และคิดตั้งชื่อ รวมทั้งถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ต่าง ๆ นอกเหนือไปจากนี้ ยังจะต้องอ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการในงานพระราชพิธีต่าง ๆ เป็นที่หนักมาก รับราชการจนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ย้ายไปทำงานที่กระทรวงธรรมการ และไปสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์เป็นประจำ ได้ร่วมช่วยงานด้านพิธีไทยสมัยก่อน และความความเห็นต่าง ๆ ส่วนพระองค์กับพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ได้ประทานเสมา อ.ท.ทองคำแก่ลูก ๆ ครบทุกคน

ภาคผนวก ค.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางภาษาของไทย ผลงานวรรณกรรมของท่านที่ปรากฏล้วนเป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นความสามารถในการใช้ภาษาของท่านได้เป็นอย่างดี

พระสารประเสริฐเริ่มงานประพันธ์ตั้งแต่ครั้งที่ท่านยังเป็นภิกษุอุปสมบทอยู่ที่วัดเทพศิรินทราวาส พระสารประเสริฐได้กล่าวไว้ในบันทึกส่วนตัวว่า ท่านมีนิสัยอย่างหนึ่ง คือ เมื่อมีความรู้ในเรื่องใดก็ตาม ก็ต้องการให้ผู้อื่นรู้ด้วย ท่านเขียนไว้ว่า

ที่ว่าต้องการให้ผู้อื่นรู้ด้วยนั้น หมายถึงเป็นลายลักษณ์อักษร คือ เขียนเป็นหนังสือ เพราะฉะนั้นไม่ชอบเทศน์ ช่วยการเขียน การแปล ด้วยภาษาเสมอ (พระสารประเสริฐ 2515 : 209)

ผลงานของพระสารประเสริฐที่ได้รับการตีพิมพ์ เมื่อครั้งที่ท่านยังเป็นพระภิกษุ เป็นผลงานบทประพันธ์ร้อยกรอง เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสุภาษิต คำสอนต่าง ๆ ตีพิมพ์ในหนังสือ ประตุนิพนธ์ ใช้นามปากกาว่า "พราหมณ์พงศ์"

นามปากกาอีกนามหนึ่งของพระสารประเสริฐ ที่เป็นที่ยู่อีกกันดีคือ "นาคะประทีป" ซึ่งมักจะใช้คู่กับนามปากกา "เสฐียรโกเศศ" ของพระยาอนุมานราชธน

พระสารประเสริฐ ได้ร่วมงานกับพระยาอนุมานราชธน เป็นครั้งแรกในการแปลหนังสือ หิโตปเทศ เป็นภาษาไทย ในครั้งนั้นพระสารประเสริฐ ยังเป็น "พระมหาดริ" และพระยาอนุมานราชธน เป็น "ขุนอนุมานราชธน" ทั้งสองท่านได้ใช้นามปากการ่วมกันว่า "คารม พ.ศ. 2459" และเปลี่ยนมาใช้ "เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป" ในภายหลังเมื่อเขียนเรื่องลงในหนังสือพิมพ์ไทยเชชมรายเดือน

นอกจากนี้ยังมีนามปากกาอื่น ๆ ของพระสารประเสริฐ ที่ใช้ในการประพันธ์ ได้แก่ "ต. นาคะประทีป" และ "พาดิพิลาส"

ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐ มีอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่
ทำนประพันธ์ตามลำพังและประพันธ์ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งหากนำมาจัดแบ่ง เป็นประเภท
ตามเนื้อหาของเรื่องจะแบ่งได้ 8 ประเภท คือ

- 1 ผลงานเกี่ยวกับวรรณคดี
- 2 ผลงานเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ลัทธิ
- 3 ผลงานเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี
- 4 ผลงานเกี่ยวกับภาษา
- 5 ผลงานเกี่ยวกับกฎหมาย
- 6 ผลงานที่เป็นนิทาน นิยาย
- 7 ผลงานที่เป็นสุภาษิต บทสอนใจ
- 8 ผลงานเบ็ดเตล็ด

1 ผลงานเกี่ยวกับวรรณคดี

ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐ ส่วนใหญ่จัดอยู่ในประเภทนี้
วรรณคดีที่นำมากล่าวถึงบ่อย ๆ คือ รามเกียรติ์ และวรรณคดีที่มาจากภาษา
สันสกฤต ซึ่งโดยมากจะเป็นการกล่าวถึงตัวละครในแง่ ประวัติ ความเป็นมา
และบทบาทความสำคัญ

1.1 เรื่องรามเกียรติ์ ผลงานในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์นี้
ส่วนใหญ่เป็นผลงานที่พระสารประเสริฐเขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน มีเพียง
"สมณญาณรามเกียรติ์" เล่มเดียวที่พระสารประเสริฐเขียนเพียงลำพัง

สมณญาณรามเกียรติ์ เป็นหนังสือรวบรวมคำวิสาขมานนามจาก
รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มาอธิบาย
โดยเรียงตามลำดับอักษร คำเหล่านี้ได้แก่ ชื่อตัวละคร ชื่อเมือง ชื่ออาวุธ ชื่อ
สถานที่ ผู้อ่านจะได้ทราบเรื่องราว ความเป็นมา ลักษณะนิสัย และลักษณะทาง

กายภาพ ของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ศรีวรรณ ศยามานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า "เมื่อผู้อ่าน สมณฤทธิฐานรามเกียรติ์เล่มนี้จนจบ 154 หน้า เท่ากับได้อ่านเรื่องย่อทั้งหมดของเรื่องรามเกียรติ์" (ศรีวรรณ ศยามานนท์ 2532 : 126-127)

ผลงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ที่พระสารประเสริฐเขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน จะปรากฏในลักษณะ สารคดี และ บทความ ส่วนหนึ่งจะเป็นการกล่าวถึงตัวละคร ดังนี้

เรื่องทศกัณฐ์ เป็นสารคดี ตีพิมพ์ในหนังสือ มหาวิทยาลัย แบ่งเรื่องเป็น 3 ตอน กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพของทศกัณฐ์

ลิลิแปตมงกุฏ เป็นบทความ ตีพิมพ์ในหนังสือ วิทยากรย์ อธิบายที่มาของคำ "มงกุฏ" และ ความหมายของคำ "ลิลิแปตมงกุฏ"

นอกจากเรื่องตัวละคร ยังมีงานค้นคว้าเรียบเรียงเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ งานเหล่านี้ได้แก่ ประชุมเรื่องพระรามภาค 1 และ พระรามมลายู

ประชุมเรื่องพระรามภาค 1 ประกอบด้วยเรื่อง ทศรถชาติก, อัทฤทธะรามายณะ, ทูตองคท, มหิราพณ์ปาลา และ มยิราวณัน กโต

ทศรถชาติก เป็นเรื่องของท้าวทศรถ กษัตริย์พาราณสี ที่จะต้องให้พระภรต โอรสองค์ที่ 2 ครองราชย์เพื่อรักษาสัญญาที่ให้ไว้กับมเหสีรอง เรื่องดำเนินไปจนถึง พระรามเสด็จกลับเมืองพาราณสี

อัทฤทธะรามายณะ เรื่องนี้ท่านผู้แปลได้กล่าวว่าได้จากฉบับแปลของ Sir George A. Grierson กล่าวว่า รามายณะที่วาลมิกิ รจนา ไว้นั้น มี 2 ฉบับ คือ ฉบับที่รจนาไว้เป็นจำนวน 2 หมื่น 5 พัน โศลกสำหรับให้มนุษย์อ่าน อีกฉบับ คือ อัทฤทธะรามายณะ มีจำนวนพันล้านโศลก เป็นฉบับสำหรับเทวดาอ่าน มีเรื่องกำเนิดของพระรามและลิตาอย่างละเอียด ฤาษีในเรื่องนี้มีฤทธิมาก สบายใครไม่ว่า มนุษย์ หรือ เทวดา ก็ต้องเป็นไปตามคำสั่ง Sir George A. Grierson กล่าวว่า อัทฤทธะรามายณะ นี้ เป็นของนิกายไวษณพ และเป็นไวษณพที่อยู่ในนิกายศากติด้วย เพราะข้อความในตอนหลังมีเรื่องลิตาแผลงฤทธิ์ เปลี่ยนลักษณะและร่าง ตูร้าย และมี 4 กรสวมสังวาล หัวกระโหลกคน เหมือนพระอุมา

ปางเป็นกาลิ

ทูตองคท ทูตองคท แปลว่า องคทสื่อสาร เรื่องนี้วิสุภฏ วจนาไว้สำหรับเล่นเชิดหนัง เริ่มเรื่องตั้งแต่พระรามเสด็จข้ามไปลงกา แต่งองคทให้ไปเจรจากับท้าวราชนัด ขอนางสีดาคืนแต่ไม่สำเร็จ องคทจึงกลับไป

มหิราพณ์ปาลา เรื่องนี้เรียบเรียงตามรามยณะเบงคอล ในฉบับของเกียรติवास เริ่มเรื่องตั้งแต่พระลักษมณ์หนีหลังจากต้องหอกทศกัณฐ์ มหิราพณ์โอรสทศกัณฐ์อยู่ที่เมืองบาดาลมาช่วยทศกัณฐ์ทำศึก มหิราพณ์แปลงตัวเป็นพิณฆัณฑ์จับตัวพระรามพระลักษมณ์ไป เรื่องดำเนินไปจนถึงหนุมาณตามไปช่วยพระรามพระลักษมณ์ที่เมืองบาดาล ส่วมหิราพณ์ตาย

มยิลิราวณัร กไต คำว่า มยิลิราวณัร กไต แปลว่า เรื่องราชนัดนกงุง เป็นเรื่องที่อยู่ใน ปกรณท์มิฬิ เรียบเรียงเป็นภาษาไทยตามคำเล่าของท่านพราหมณ์ป. สุปรหมณัณยคาสตรี แห่งราชบัณฑิตยสภา เริ่มเรื่องตั้งแต่ มยิลิราวณัร ทายาทของทศกัณฐ์ที่อยู่ในบาดาล รับอาสาจะเอาพระรามไปถวายพลให้แก่เจ้าแม่กาลิ หนุมาณตามไปช่วยพระราม พระลักษมณ์ที่เมืองบาดาล พบบุตรชื่อ ติมิติ ซึ่งเกิดจากนางปลา หนุมาณส่วมยิลิราวณัรตาย เชิญพระรามพระลักษมณ์กลับมาอย่างค่าง

พระรามมลายู เรื่องพระรามมลายูนี้ ท่านผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทนำว่า รามยณะ หรือ เรื่องพระราม เป็นตำนานลัทธิศาสนาของฮินดู เรื่องที่จะเล่ามีในวรรณคดีของ มลายู ซึ่งถ้าจะว่าตามคติลัทธิอิสลามแล้ว ย่อมห้ามขาดไม่ให้นำเรื่องราวของลัทธิศาสนาอื่นเข้ามาแทรก แต่ที่ชาติมลายูมีเรื่องพระรามอันเป็นของแขกพราหมณ์ไว้ ก็เพราะเดิมชนชาติมลายู ได้รับคติความเจริญจากอินเดียก่อน เพิ่งจะมาเปลี่ยนคติเป็นนับถือ ลัทธิอิสลามในภายหลัง

เรื่องพระรามมลายู เรียกกันว่า หิกษยัตศวีรราม มีอยู่ 3 ฉบับ ฉบับที่ 1 จับเรื่องตั้งแต่ทศกัณฐ์ฆ่าเพ็ญตบะ แล้วจึงเริ่มเรื่องพระราม ฉบับนี้มีพ้องกับรามเกียรติ์ของไทยหลายตอน บางส่วนก็ไปพ้องกับเรื่องในพระรามชาดกของไทยภาคอุตรก็มี บางส่วนก็ไม่เหมือนกับใครเลย ฉบับที่ 2 มีเรื่องราวเหมือนฉบับแรก แต่พิสดารกว่า และชื่อต่าง ๆ ก็เป็นสำเนียงอินเดียมากกว่าสำเนียงมลายู ซึ่งมีอยู่ในฉบับแรก ฉบับที่ 3 เป็นนิยายสำหรับขับร้องคล้าย ๆ เสภาของไทย

เนื้อเรื่องแตกต่างจากรamayana มาก แต่ก็ยังมีเค้าเรื่องและชื่อในบางแห่งพอให้ทราบว่ามาจาก ramayana ท่านผู้เขียนได้สันนิษฐานว่า เรื่องที่แปลกออกไปนั้น คงจะเป็นเพราะนักขับร้องจำเรื่องเดิมไม่ได้ตลอด จึงนำเอาตำนานและนิยายต่าง ๆ ที่เล่าสืบกันมาติดต่อกันเป็นเรื่องขึ้นใหม่ กลายเป็นพระรามขึ้นอีกฉบับหนึ่ง

หลังจากกล่าวมาแล้ว ผู้เขียน ได้เล่าเรื่องพระรามมลายู 2 เรื่อง คือ พระรามมลายู ฉบับที่ 1 ชื่อเรื่องว่า หิภษัตศรวิราม และ พระรามมลายู ฉบับที่ 3 ชื่อเรื่องว่า ศรวิราม

หิภษัตศรวิราม ท่านผู้เขียนกล่าวว่าเรื่องนี้เก็บความมาจากฉบับภาษาอังกฤษของ ดับบลิว อี เซลลแปร์ ซึ่งแปลอย่างย่อจากฉบับมลายูมาต่อหนึ่ง เนื้อเรื่องบางแห่งไม่ต่อกัน บางแห่งก็แย้งกัน ชื่อเมือง ชื่อคนเพี้ยนไปจากของไทย บางครั้งก็แปลชื่อวิสามานยนาม ออกเป็นภาษามลายู เริ่มเรื่องตั้งแต่ทศกัณฐ์บ้าเพี้ยตบะ จนได้พรแล้วจึงเริ่มเรื่องพระราม ซึ่งในมลายูเรียกว่า "ศรวิราม" ดำเนินเรื่องตั้งแต่มหาราชทศรถสร้างนคร ได้นางมณฑุทรี เป็นมเหสี จนถึงพระราม ลีดาเสด็จออกบวช

ศรวิราม ท่านผู้เขียนย่อจากฉบับแปลภาษาอังกฤษ ของ Sir W.E. Maxwell เริ่มเรื่องตั้งแต่พระเจ้าศรวิราม ครองประเทศตันหยงบุหงา มีมเหสีทรงนามสะกุนตุมบุหงาสะตังโก ไม่มีโอรสด้วยกัน พระลักษมณ์ ทำพิธีเสี่ยงทายให้บอกให้พระเจ้าศรวิรามพาพระมเหสีไปประพาสทะเลและขึ้นไปบนยอดเขาแห่งหนึ่ง จึงจะมีโอรส บณูเขามิทะเลสาบน้ำสีเขียว ห้ามอาบน้ำในทะเลสาบนั้น ศรวิรามและมเหสีฝ่าฝืนลงไปในสระ จึงกลายร่างเป็นวานร พระเจ้าลักษมณ์ ต้องทำพิธีแก้ จึงกลับเป็นมนุษย์อย่างเดิม ต่อมา พระมเหสีก็คลอดโอรส มีรูปร่างเหมือนวานร ให้ชื่อว่า เกระเกจิลอิหมั้นเตระคงคะ พระเจ้าศรวิรามเสียพระทัย ให้เอาเกระเกจิลไปปล่อย เกระเกจิลได้พบพญาชานุมาน ซึ่งแนะนำว่าถ้าเกระเกจิลไปอยู่ป่า จะได้เป็นพญา มีบริวาร และเกระเกจิลก็ทำตาม ฝ่ายเมืองตันหยงบุหงา ความงามของพระมเหสีของเจ้าศรวิรามเลื่องลือ มหาราชทศรถฯ แปลงตัวเป็นแพะทองมาล่อ ลักตัวพระมเหสีไป เกระเกจิลได้ช่วยเหลือติดตามจนได้พระมารดามามอบแก่พระเจ้าศรวิราม เจ้าศรวิรามยอมรับเป็นลูก จัดงานอภิเษกให้

เกรงเกจิลถอดรูปวานรออก มเหสีเอารูปวานรไปเผา ได้ครองราชย์แทนพระเจ้า
ศรীরาม

เรื่องพระรามมลายูทั้ง 2 เรื่องนี้ ในท้ายหน้าแต่ละเรื่องจะมีเชิงอรรถ
ให้รายละเอียดและให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้อ่านตลอด บางครั้งจะมีการเปรียบเทียบ
เรื่องกับรามเกียรติ์และพระรามชาดกของไทยไว้ด้วย เช่น

บรรดาเสนามาตย์ จึงพร้อมใจกันทูลท้าวทศรถขอให้ทรงตั้ง พรตัน¹ โอรส
พาเลียวทรี ไว้ในตำแหน่งยุพราช.....
.....

¹ พรตัน คือ พระพรต รูปศัพท์เป็นทมิฬโดยตรง พระพรตนี้ในภาษาไทย พ
เหมือนกับของเรา

เมื่อหนุมานพยายามจะทำการกระโดด แต่หาหลักสำหรับยันตัวนทาน
ไม่ได้พอ พระรามต้องประทานกรให้เป็นที่ยัน หนุมานจึงกระโดด
ไปได้.....

² ตอนนี้คล้ายในพระรามชาดกมาก ซึ่งว่าในขณะจะเหาะต้องถีบทะยาน
ไปจากเข้าพระราม พอขึ้นอากาศพระรามก็จมดินลงไปมิดคอทันใด

เชิงอรรถเหล่านี้ ช่วยเสริมความรู้ให้แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก จาก
ผลงานที่กล่าวมาแล้วนี้

จากผลงานที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า พระยาอนุมานราชธน และ
พระสารประเสริฐให้ความสนใจในเรื่องรามเกียรติ์มาก ทั้งนี้พระยาอนุมาน-
ราชธนได้กล่าวว่า มูลเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านทั้งสอง สนใจค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่อง
รามเกียรติ์นั้น คือ

... ความอยากรู้เรื่องบ่อเกิดรามเกียรติ์ให้กว้างขวางออกไป เพื่อสนอง
พระมหากษัตริย์คุณ ในพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าที่มีพระราชปรารภ

ไว้ในท้ายพระราชนิพนธ์ หนังสือเรื่องนั้น (เสฐียรโกเศศ 2495 : คำนำ)

พระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏ
อยู่ท้ายเรื่อง บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์นั้น มีความว่า "...ความตั้งใจของข้าพเจ้า
ก็มีอยู่แต่ว่า จะแนะหัวข้อ หรือตั้งโครงไว้สำหรับผู้ที่พอใจในทางหนังสือ จะได้
พิจารณาต่อไปอีกเท่านั้น..." (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2513 : 212)

ดังนั้น พระยาอนุমানราชชน และพระสารประเสริฐ จึงเริ่มค้นคว้า
ต่อไป โดยอาศัยพระราชนิพนธ์ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์นี้เป็น "ครู" ผลจาก
การค้นคว้านี้ ทำให้เกิดข้อเขียนที่เกี่ยวกับรามเกียรติ์มากมาย ดังที่ได้กล่าว
ไปแล้ว

เมื่อค้นคว้าได้ข้อมูลพอสมควรแล้ว พระยาอนุমানราชชน และพระ
สารประเสริฐ ได้ลงมือเขียนเป็นเค้าโครงนี้ไว้ และได้ตีพิมพ์เรื่องตอนต้น
เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2475 กล่าวถึงเรื่องรามเกียรติ์ไว้ 14 ข้อ คือ

1. ความนิยมรามเกียรติ์	2. ที่มาแห่งรามเกียรติ์
3. ปฐมเหตุผูกเรื่องรามายณะ	4. อุบัติรามายณะ
5. ลักษณะกาพย์รามายณะ	6. รามายณะแบ่งเป็น 7 กัณฑ์
7. รามายณะปรากฏแก่มหาชน	8. ความนิยมรามายณะเป็นลัทธิ
ศักดิ์สิทธิ์
9. สมัยรจนารามายณะ	10. ฉบับรามายณะ
11. สันนิษฐานเรื่องรามายณะ	12. รูปเรื่องรามายณะ
13. เค้าเงื่อนรามายณะ	14. สรุปรหัสข้อรามายณะ

ตีพิมพ์เพียง 14 ข้อนี้ ก็ยังไม่มีโอกาสได้พิมพ์ต่อ จนพระสารประเสริฐ
ถึงแก่กรรม พระยาอนุমানราชชนเก็บร่างและเอกสารบันทึกข้อความต่าง ๆ ของ
เรื่องนี้ไว้เป็นเวลานาน จน พ.ศ. 2495 พระยาอนุমানราชชนจึงได้ชำระเรื่อง
นี้ใหม่ เกิดเป็น "อุปกรณ์รามเกียรติ์" มีเรื่องอธิบายเกี่ยวกับรามเกียรติ์ 61 ข้อ

งานค้นคว้ารวบรวมของพระยาอนุমানราชชนและพระสารประเสริฐ
ในเรื่องที่เกี่ยวกับรามเกียรติ์นี้ นับว่าให้ประโยชน์และทำความก้าวหน้าให้กับการ

ศึกษาวรรณคดีเป็นอย่างมาก

1.2 วรรณคดีภาษาสันสกฤต นอกเหนือจากเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนที่เกี่ยวกับวรรณคดีภาษาสันสกฤตอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวถึงประวัติ ความ เป็นมา และเรื่องราวของตัวละคร ผลงานวรรณกรรมในส่วนนี้มีทั้งงานที่พระ สारประเสริฐประพันธ์เพียงลำพัง และงานที่ทำร่วมกับพระยาอนุমানราชชน งาน ที่ท่านประพันธ์เพียงลำพังได้แก่ ประวัติราชทินนาม ประวัติจันทรคุปต์ ประวัติ หมอชีวกโกมารภัจจ์ กฤษณา

ประวัติราชทินนาม พระสารประเสริฐได้นำราชทินนามของข้าราชการ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน มาค้นคว้า หาเรื่องราวที่ ปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตและคัมภีร์ต่าง ๆ ราชทินนามเหล่านี้มีทั้งหมด 20 นาม ดังนี้คือ

ภรต	ในราชทินนามว่า	ภรตราชา
หริศจันทร	ในราชทินนามว่า	หริศจันทรสูวิทธรรมาภิสัทธีวรสภาพติ
อช	ในราชทินนามว่า	อชราชทรงสิริธรรมวิสุทธิราชสภาพติ
วามเทพ	ในราชทินนามว่า	พระราชาครวามเทพมุณี
รามบัณฑิต	ในราชทินนามว่า	รามบัณฑิตลิตธิเศรณี
สคร	ในราชทินนามว่า	สครราชเรื่องยศธรรมวิโรจน์วิริย- สภาพติ
ภคิรต	ในราชทินนามว่า	ภคิรตเรื่องเดชธรรมวิเชตวิริยสภาพติ
อุเทน	ในราชทินนามว่า	อุเทนเทพโกสินทร์
นล	ในราชทินนามว่า	นลราชสูวัจน์ธรรมาภิตาวรสภาพติ
ลัตยพรด	ในราชทินนามว่า	ลัตยพรดสุนันต์ธรรมาภินันท์วรสภาพติ
กฤษณ	ในราชทินนามว่า	กฤษณเรักษ์
ทุษยันต์	ในราชทินนามว่า	ทุษยันตวังสฤทธิธรรมวิจิตรวรสภาพติ
ปुरु	ในราชทินนามว่า	ปुरुราชวังสรรค์ธรรมวิมลวรสภาพติ
พระยม	ในราชทินนามว่า	ยมราช

วิกรมาทิตย์	ในราชทินนามว่า	ศรีวิกรมาทิตย์
อรชุน	ในราชทินนามว่า	เทพอรชุน
มานธาดา	ในราชทินนามว่า	มนธาดาศรีพิจิตรธรรมานุศิษฐ์วรสภาพดี
มโหสถ	ในราชทินนามว่า	มโหสถศรีพิพัฒน์ธรรมานุวัตรวรสภาพดี
กนิษกะ	ในราชทินนามว่า	กนิษกะสุภัทร
ประเสนชิต	ในราชทินนามว่า	ประเสนชิตศรีพิลัยธรรมานุคัยวร- สภาพดี

ประวัติราชทินนามเหล่านี้ พระสารประเสริฐได้เขียนตีพิมพ์ในวารสารวิทยาจารย์ นอกจาก ประวัติราชทินนามนี้แล้ว ยังมีประวัติบุคคลอื่น ๆ อีก ได้แก่

ประวัติจันทรคุปต์ กล่าวถึงชีวประวัติของพระเจ้าจันทรคุปต์ กษัตริย์ ผู้ครอบครองกรุงปาฏลิบุตร ระหว่าง พ.ศ. 228-252

ประวัติหมอชิวโกโกมารภัจจ์ กล่าวถึงกำเนิดของหมอชิวโกโกมารภัจจ์ ผู้ซึ่งเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียง ในสมัยพุทธกาล

กฤษณา กล่าวถึง นางกฤษณา ว่าไม่ควรตำหนินางว่าเป็นหญิงทรมาน ที่มีภัสตา พร้อมกันทีเดียว 5 คน

นอกจากเรื่องดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีผลงานที่ทำร่วมกับพระยาอนุมา-
ราชชน ได้แก่ พระคณิศร, เมขลา-รามสูร, อสุรและยักษ์ต่างกันอย่างไร

พระคณิศร กล่าวถึงประวัติความเป็นมา และเรื่องราวของ พระคณิศร อย่างละเอียด พระคณิศรเป็นเทพของอินเดีย ชาวอินเดียนับถือว่าเป็นเทพประจำความขัดข้องและเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่กิจการต่าง ๆ เรื่องพระคณิศรนี้ มีการผันแปรเปลี่ยนไปตามคตินิยมของแต่ละชาติ พระคณิศรของพราหมณ์กับพระคณิศรของไทย มีเรื่องราวและประวัติความเป็นมาไม่เหมือนกัน แม้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของอินเดียเรื่องราวของพระคณิศรก็แตกต่างกันออกไป

เมขลา-รามสูร เมขลาเป็นนางฟ้า มีหน้าที่รักษาสมุทร คอยช่วยคน มีบุญที่จะจมนทะเล และชอบโยนดวงแก้วให้เกิดแสง เพื่อหลอกล่อรามสูรยักษ์เทพบุตร เมื่อรามสูรโกรธขว้างขวานไป จะเกิดฟ้าร้องฟ้าผ่า เมขลาและรามสูร แม้รูปคำเป็นภาษาสันสกฤต และบาลี แต่ก็ไม่มีเรื่องราวนี้ในวรรณคดีสันสกฤต ส่วน

ในภาษาบาลี เมฆลาเป็นเพียงเทพธิดารักษาสุมุทระคอยช่วยผู้มีบุญ ที่ล่องแก้วรามสูร
 นั้นไม่มี คงมีแต่ในเรื่องรามเกียรติ์ของไทย ท่านผู้เขียนกล่าวว่า ม. เสวี
 นักประพันธ์ฝรั่ง เสด็จลงมาเห็นว่า เมฆลารามสูร อันเป็นเทพเกี่ยวกับฝน เป็นคติ
 ของไทยที่มีอยู่แล้วแต่เดิม ซึ่งกล่าวถึงลักษณะอาการของฟ้าแลบฟ้าร้อง ว่ามีต้นเหตุ
 มาจากแก้วและขวานของเทพบางองค์ ที่มามีชื่อเป็นเมฆลา รามสูร อย่างของ
 อินเดีย ก็เมื่อภายหลังในสมัยที่ไทยได้รับอารยธรรมจากอินเดียและนับถือพุทธศาสนาแล้ว
 เมื่อเห็นเหมาะสมแก่การฉายแสงเป็นฟ้าแลบ และเรื่องปรศุราม ที่ถือขวานเป็นอาวุธ
 มีลักษณะคล้ายกับเทพเจ้าของไทยแต่เดิม ก็อนุโลมเอาเรื่องและชื่อมารวมเป็น
 เรื่องเดียวกันเสียเลย

อสูรและยักษ์ผิดกันอย่างไร เรื่องนี้ตีพิมพ์ในวิทยากรย์ กล่าวว่า
 ลักษณะของอสูรและยักษ์ มีความแตกต่างกันออกไปตามคติความเชื่อถือของแต่ละ
 ประเทศ ในวรรณคดีสันสกฤตแบ่งมนุษย์ไว้สิบกำเนิด ไม่มีอสูรและมาร ในคติทาง
 พุทธศาสนา กล่าวว่า มาร คือยักษ์ ในคัมภีร์พระเวทของชาวอริยกะ กล่าวว่า
 อสูรและเทพ เป็นพี่น้องร่วมชนกเดียวกัน อสูรเป็นพวกคุดร้าย เทพเจ้าเป็นพวกใจดี
 จากผลงานวรรณกรรมประเภทเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีที่กล่าวมาแล้วนี้
 จะเห็นได้ว่า เรื่องเหล่านี้ให้ความรู้แก่ผู้อ่านอย่างกว้างขวาง ท่านผู้ประพันธ์ได้
 รวบรวมค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มาจากที่หลาย ๆ แห่ง แล้วนำมาเรียบเรียง
 นำมาเล่าด้วยภาษาที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย ตรงใดที่เป็นคำยาก หรือเป็นคำศัพท์
 เฉพาะ ผู้ประพันธ์ก็จะเขียนเชิงอรรถอธิบายความ ซึ่งเป็นประโยชน์และให้ความ
 รู้แก่ผู้อ่านอย่างยิ่ง

การเรียบเรียง รวบรวมเรื่องต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่เพียงการรวมเอา
 เรื่องราวต่าง ๆ มาไว้ด้วยกัน หากแต่ผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องเหล่านั้นมา
 เปรียบเทียบ ซึ่ให้เห็นความเหมือน ความแตกต่าง เช่น ในเรื่อง ประชุมเรื่อง
 พระรามในขณะทีเล่าเรื่องพระรามของประเทศต่าง ๆ นั้น ตอนใดที่เหมือน,
 คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร ผู้ประพันธ์จะขยายความแสดงความเห็นของ
 ท่านลงในเชิงอรรถ ดังเช่นเรื่อง หิภะยัตศรীরาม ตอนทศกัณท์ลวงว่า สีดาตาย
 ฆ่าผู้หญิงที่คล้ายคลึงกับสีดา หลังจากนั้นอินทรชิตทำพิธีบูชาเพื่อชุบชีวิตพวกกรากษล

ที่ตายแล้วให้กลับฟื้นขึ้นมา

ในเชิงอรรถ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

ในรามเกียรติ์ มีเรื่องมณฑาทิพย์ น้ำทิพย์ เพื่อชุบพวกที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพขึ้น

เรื่องอินทรชิต ออกอุบายให้ฆ่าผู้หญิงคนหนึ่งว่าเป็นสีดานั้น ในรามณะของ วาลมิกิว่า อินทรชิต เนมิตรรูปมายาให้เหมือนสิดา ในรามเกียรติ์ของเรา ว่า ให้ศุภชาจารย์ แปลงเป็นสิดา (เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป 2516 : 106)

ด้วยวิธีการเช่นนี้ ผลงานเหล่านี้จึงนับว่าให้ความรู้แก่ผู้อ่านอย่างละเอียดและกว้างขวาง

2. ผลงานเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ลัทธิ

ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องศาสนานั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นงานเรียบเรียงเรื่องที่เกี่ยวข้องพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ, ประวัติของพุทธศาสนา และ หลักธรรมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ผลงานในส่วนนี้ที่พระสารประเสริฐเขียนเพียงลำพังได้แก่ เสนาชยาย กัณฑ์ที่ 1 พุทธประวัติจากคัมภีร์จีน และ เรื่องภิกษุณี นอกนั้นเป็น ผลงานที่ทำร่วมกับพระยาอนุมานราชชน

เสนาชยาย กัณฑ์ที่ 1 กล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่พระพุทธเจ้าประสูติ เสด็จออกบวช ตรัสรู้ เผยแพร่ศาสนา จนถึงปรินิพพาน

พุทธประวัติจากคัมภีร์จีน กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้า ที่นำมาจาก ตำรา อภินิษกรรมสูตร มีตั้งแต่ประวัติของพระราชบิดา พระราชมารดา การประสูติ คำพยากรณ์ของพราหมณ์ปุโรหิต การอภิเษกสมรส การเสด็จออกบวช เรื่องภิกษุณี เป็นสารคดีให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่อง ภิกษุณี ในแง่วัตรปฏิบัติ การถือศีล ความแตกต่างระหว่างภิกษุ และภิกษุณี

ผลงานที่เขียนร่วมกับพระยาอนุมานราชชน ได้แก่

เช็กเกียอยู่ไล่ เซงเต้ากั เป็นพุทธประวัติจากคัมภีร์จีน แต่งในสมัย
พระราชวงศ์ถัง เล่าเรื่องเหตุมหัศจรรย์ ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ

พระพุทธประวัติย่อจากคัมภีร์ญี่ปุ่น กล่าวถึงพุทธประวัติ ตั้งแต่ ประสูติ
ตรัสรู้ จนถึงปรินิพพาน ในตอนท้ายมีคำอธิบายเรื่อง ทศกัณฐิ

พระกษิติครรภโฑธิสัตว์ เป็นเรื่องของพระกษิติครรภโฑธิสัตว์ ซึ่งเป็น
ผู้ที่มีอิทธิปาฏิหาริย์มาก พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่อง การตั้งปณิธาน และการ
ประกอบกุศลกรรมของพระกษิติครรภโฑธิสัตว์ในชาติปางก่อน ในตอนท้ายมีการ
เล่าตำนานพระกษิติครรภ โปนรก สวรรค์ ที่ปรากฏในหนังสือของจีนชื่อ ไท้เผง-
กวางก็

งานเขียนในส่วนที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น
ปรากฏใน กถามุข ปฏิจจสมุปบาท, เสนาธยายกัณฑ์ที่ 2-4 ผลงานเหล่านี้เป็น
ผลงานที่พระสารประเสริฐเขียนผู้เดียว

กถามุข ปฏิจจสมุปบาท เป็นผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสารไทยเขมม และ
ได้พิมพ์ร่วมกับเรื่องอื่น ๆ ในหนังสือ ลัทธิ-ศาสนา กถามุข ปฏิจจสมุปบาท เป็น
บทความ เริ่มต้นเรื่องด้วยกถามุข (คำนำ) หลังจากนั้นเป็นการแสดงความหมาย
ของปฏิจจสมุปบาท ว่า หมายถึง สภาวะอันเป็นผลให้เกิดเกี่ยวเนื่องกันไป ดัง
ลูกโซ่ รวม 12 ห่วง กถามุข ปฏิจจสมุปบาทนี้ พระสารประเสริฐเขียนเพื่อเป็น
พื้นฐานความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านในเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท ตามแนวพุทธคานา
เถรวาท ก่อนที่จะอ่าน "สารปฏิจจสมุปบาท ตามแนวพุทธศาสนาของทิเบต" ซึ่ง
เป็นผลงานแปลของพระยาอนุนามราชธน

เสนาธยาย เป็นบทความลงใน วารสาร เสนาศึกษา และ
แฉววิทยาคาสตร์ เสนาธยายกัณฑ์ที่ 2 กล่าวถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่อง
ความเพียร 4 ประการคือ เพียรเว้นความชั่ว, เพียรละความชั่วที่ทำแล้ว,
เพียรทำความดี, เพียรรักษาความดีที่ทำแล้วเพื่อความสุขความเจริญแห่งตน
เสนาธยายกัณฑ์ที่ 3 พรรณาเรื่องความชั่ว กล่าวว่า บรรดาผู้หวังและเว้นความ
ชั่ว จะต้องทราบถึงความชั่วต่าง ๆ ก่อน
เสนาธยายกัณฑ์ที่ 4 พรรณาเรื่องศีล อันเป็นหนทางออกจากความชั่ว

ในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิ-ความเชื่อ ผลงานในส่วนนี้เป็นผลงานที่ทำร่วมกับพระยาอนุมานราชชน ทั้งหมด ได้แก่

กำเนิดขงจื๊อ กล่าวถึงพงศาวดารจีน ก่อนพุทธศักราช และกล่าวถึงประวัติของขงจื๊อ ทั้งในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ ก่อนที่จะมาเป็นผู้สั่งสอนประชาชน

ลัทธิของเพื่อน เป็นงานเขียนที่กล่าวถึง ประวัติ ความเป็นมา และแนวความคิดของลัทธิ และศาสนาสำคัญ ๆ ที่มีกำเนิดในทวีปเอเชีย ได้แก่ ศาสนาคริสต์ และยิว, ลัทธิโมหมัด หรือ อิสลาม, ลัทธิโซโรอัสเตอร์ หรือ ปาร์ซี, ศาสนาเซน, ลัทธิฮินดู, ลัทธิลามา, ลัทธิขงจื๊อ, ลัทธิเต๋า รวมทั้งพุทธศาสนา แสดงให้เห็นความคิด ความเชื่อ และหลักปฏิบัติบางประการของแต่ละลัทธิ แต่ละศาสนา

ลัทธิคักติและตันตระ เป็นบทความที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ ลัทธิ-ศาสนา กล่าวถึงที่มาและพิธีกรรม ของลัทธิคักติและตันตระ ซึ่งแยกออกมาจากลัทธิฮินดู

เรื่องลัทธิศาสนาในอินเดีย ... เขียนตามแนวในหนังสือ This Believing World ของ Lewis Browns ตีพิมพ์ในวารสารไทยเซชม กล่าวถึงลัทธิพราหมณ์ และ ศาสนาซิกข์ ในอินเดีย

ลัทธิเช่นวิญญาณลัทธิของจีน อธิบายเรื่องสังขารวัฏฏะมีวิชาเป็นต้นเหตุ มี 6 ภูมิ นอกจากนี้ได้อธิบายถึงลักษณะศาสนาต่าง ๆ ในลัทธิมหายาน ผลของการทำบุญทำบาป การพิจารณาลงโทษของศาลทั้ง 10 การทำพิธีเช่น วิญญาณให้ล่วงพ้นทุกข์กรรมโดยเร็ว

ปฏิมาฝ่ายจีน ตีพิมพ์ในวารสารไทยเซชม กล่าวถึง ต้นเหตุของการสร้างรูปบูชาในลัทธิศาสนาของจีนว่า เพื่อเป็นเครื่องหายในการยึดเหนี่ยวใจให้บูชาและปฏิบัติเพื่อระลึกลึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ มีการทำพิธีเช่นไหว้เพื่อให้วิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลึงสถิต ทำนองเดียวกับการเชิญพระภูมิเจ้าที่ของไทย

ผลงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับ ศาสนา ความเชื่อ ลัทธิ นอกเหนือจากที่กล่าวไปแล้วนี้ ยังมีผลงานวรรณกรรมที่เป็นการประยุกต์พุทธศาสนา เข้ากับความรูทางด้านโหราศาสตร์ ดังปรากฏในเรื่อง โลกธาตุ

โลกธาตุ เป็นตำราโหราศาสตร์ ที่รวบรวมหลักเกณฑ์จากตำราโหราศาสตร์หลายเล่มมาประกอบไว้ โดยเทียบสาระปฏิจจสมุปบาท กับสาระโหราศาสตร์ เริ่มตั้งแต่เรื่องโลก, ธาตุ, ทิศ, วิญญาณ, นามรูป, สทายตนะ, ผัสสะ, เวทนา, ตัณหา, อุปาทาน, ภพ,ชาติ และชรามรรณะ

3. ผลงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี

ผลงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีไทย ได้แก่เรื่อง พระราชพิธี อภิลักขิตสมัยวิสาขบูชา และวันสงกรานต์ เป็นผลงานที่พระสารประเสริฐเขียนตีพิมพ์ในวารสาร สรรพากรสาส์น ส่วนเรื่อง ตรงกันข้าม และพิธีโหรี เป็นผลงานที่เขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน มีรายละเอียดของเรื่องดังนี้

พระราชพิธีอภิลักขิตสมัยวิสาขบูชา ตีพิมพ์ใน สรรพากรสาส์น กล่าวถึงความ เป็นมาของวันวิสาขบูชา ว่าเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของ พระพุทธเจ้า โดยถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปีเป็นกำหนด ในตอนท้าย เป็นการกล่าวถึงประวัตติการทำพิธีในวันวิสาขบูชาของไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

วันสงกรานต์ ตีพิมพ์ใน สรรพากรสาส์น กล่าวถึง ประเพณีซึ่งปฏิบัติกันในวันสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันสำคัญของไทย เพราะเป็นวันประเพณีประจำปี และเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ ไทยเราได้รับลัทธิประเพณีของพราหมณ์ ชาวอินเดียมา แต่ได้นำมาดัดแปลงข้อปฏิบัติบางอย่างให้เหมาะสมกับประเพณีและนิสัยของคนไทย

ผลงานในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ที่พระสารประเสริฐค้นคว้าเรียบเรียงร่วมกับพระยาอนุমানราชชน ได้แก่

ตรงกันข้าม เป็นบทความตีพิมพ์ในหนังสือ เอกชน กล่าวถึง ลักษณะการกระทำ กริยา อากา ร อิริยาบถต่าง ๆ ของไทย จีน ฝรั่งเศส ว่า การกระทำบางอย่างมีลักษณะตรงกันข้าม แต่ความหมายของการกระทำนั้นกลับเหมือนกัน มีการยกตัวอย่างประกอบหลายเรื่อง เช่น เรื่องการกวักมือ การไว้ทุกข์

พิธิโหล หรือ พิธิที่ชาวอินดูใช้น้ำสีแดงสาดกัน เป็นสารคดีตีพิมพ์ในหนังสือไทยเขมร กล่าวถึงพิธิโหล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธิตรุษขึ้นปีใหม่ของชาวอินดูในอินเดียภาคเหนือ ซึ่งจะทำในราวปลายเดือนมีนาคม เป็นการแสดงความรื่นเริงต้อนรับวสันตฤดู ในพิธินี้จะมีการใช้ผงแดงหรือน้ำดอกไม้มงคล ประพรมกัน งานเขียนที่เกี่ยวกับศาสนา ลัทธิ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม นี้ นอกจากจะทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้อันนับเป็นประโยชน์เบื้องต้นที่ผู้อ่านพึงได้รับจากการอ่านอยู่แล้วนั้น ผลงานเหล่านี้ยังทำให้เห็นคุณลักษณะบางประการของท่านผู้เป็นเจ้าของงานด้วย พระสารประเสริฐเป็นผู้ผ่านการบวชเรียน อยู่ได้รวม กาลาวพัสดุ์ 15 ปี มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ดังนั้นผลงานวรรณกรรมของท่านส่วนหนึ่งจึงเป็นเรื่องของหลักธรรมที่กล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้รู้ อย่างแตกฉาน พระสารประเสริฐนำหลักธรรมเหล่านั้นมาถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน ด้วยภาษาที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์เปรียบเทียบกับหรือผลงานเข้ากับเรื่องอื่น ๆ

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้กล่าวไว้ว่า

การผสมสารทางพุทธศาสนา เข้ากับสารอื่น ๆ ในผลงานเขียนของ พระสารประเสริฐ จะเป็นในรูปการวิเคราะห์เปรียบเทียบ การขยายความรู้ หรือการนำสารพุทธศาสนาเข้ามาเสริมสนับสนุน ความหนักแน่นเข้มข้นของสารอื่นก็ตาม ล้วนแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความอิสระ และ ความเป็นตัวของตัวเองในการแสดงออกทางงานเขียนของพระสารประเสริฐ อย่างยิ่ง (สุภาพรรณ ณ บางช้าง 2532 : 47)

นอกจากนี้ การที่พระสารประเสริฐได้ร่วมกับพระยาอนุমানราชชน เขียนผลงานที่เกี่ยวกับศาสนา ลัทธิ ความเชื่อต่าง ๆ นั้น แสดงให้เห็นว่าท่านทั้งสองเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เชื่อในความคิดเห็นของตน แต่ขณะเดียวกันก็เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ข้อความที่ท่านทั้งสอง ยกมากล่าวในคำนำ ในเรื่องลัทธิของเพื่อน ภาคหนึ่ง ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2468 แสดงให้เห็นคุณสมบัติของท่านทั้งสองในส่วนนี้ อย่างชัดเจน ข้อความนั้นคือ

"... ความเชื่อของข้าพเจ้า ไม่ใช่ความเชื่อของท่าน แต่ส่วนความจริง ก็ย่อมเปรียบเหมือนดวงมณี อันมีเหลี่ยมอยู่รอบ..."

มหाराชแห่งเปติโอลา

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ผลงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ลัทธิ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ช่วยเปิดโลกทัศน์ของผู้อ่านให้กว้างไกลยิ่งขึ้น

4. ผลงานที่เกี่ยวกับภาษา

ผลงานที่เกี่ยวกับภาษานี้ มีทั้งเรื่องที่พระสารประเสริฐเขียนผู้เดียวและ เรื่องที่เขียนร่วมกับพระยาอนุมาราชชน มีทั้งที่เป็นบทความ และหนังสือ เรื่องที่พระสารประเสริฐเขียนเพียงลำพัง คือ

พยัญชนะอันอยู่ที่ เขียนลงในหนังสือ วิทยาคารย อธิบายเกี่ยวกับเสียง, พยางค์ ในคำที่สะกดด้วย ร-ณ มีการยกตัวอย่างประกอบทั้งศัพท์ที่เป็น คำไทย, สันสกฤต, มคธ

กหังปายา พระสารประเสริฐเขียนอธิบายคำ "กหังปายา" และ วิธใช้ ลงในหนังสือ มหาวิทยาลัย กล่าวว่า กหังปายา แปลตามพทานุกรมว่า เลข 1181 ตามวิธีอักษรสังขยา ตัว ก เป็นเลข 1, หัง เป็น เลข 8, ปา เป็น เลข 1, ยา เป็น เลข 1 แปลย้อนหลังอย่างไทยแปลมคธ จึงเป็น 1181 กหังปายา ใช้เป็นเกณฑ์สำหรับลพบพศักราช เป็นจุลศักราช และบวกจุลศักราช เป็นพศักราช

บาลีอภิธานปทีปิกา และลูลิจิ เป็นพจนานุกรมศัพท์ภาษาบาลี ต้นฉบับ เดิมมีชื่อว่า อภิธานนปทีปิกา พระมหาเถรโมคคัลลายนแห่งลังกา ได้รวบรวม คำศัพท์ต่าง ๆ ในภาษาบาลีที่มีความพ้องกันไว้ในที่เดียวกัน แล้วร้อยกรองเป็น คาถาเพื่อให้จำได้ง่ายต่อมา พระมหาเถรสุภุตติ ได้รวบรวมคัมภีร์นี้ พิมพ์ขึ้นเป็น ตำรา และแปลศัพท์ออกเป็นภาษา อังกฤษ และสิงหล อธิบายศัพท์ในอภิธานปทีปิกา ตามวิธีแห่งอรรถวรรณา อาศัยหลักต่าง ๆ ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ และ

คัมภีร์อื่น ๆ เรียงลำดับศัพท์นั้น ๆ ตามแบบพจนานุกรม หรืออภิธาน เรียกชื่อ คัมภีร์นี้ว่า อภิธานปทีปิกา สฺจึ เป็นตำรา คຸມືອ อภิธานปทีปิกา พระสาร ประเสริฐได้แปลทั้งอภิธานปทีปิกา และอภิธานปทีปิกา สฺจึ เป็นภาษาไทย ครั้งแรกพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2464 ชื่อว่า บาลีอภิธานปทีปิกา พร้อมทั้ง สฺจึ มีความยาว 944 หน้า อีกครั้งหนึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2465 ชื่อว่า บาลี-สยามอภิธาน เก็บศัพท์ในคัมภีร์อภิธานปทีปิกา พร้อมทั้ง สฺจึ มาแสดง และได้เพิ่มเติมแสดงศัพท์ สันสกฤตเทียบกับศัพท์บาลีไว้ด้วย

เรื่องเกี่ยวกับภาษา ที่เขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน ได้แก่

"วินิจฉัย สฺหฤทเทท แปลว่า การแตกจากมิตร ฤทหรือผิด" พระสาร- ประเสริฐ เขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน อธิบายคำ "สฺหฤทเทท" ตามหลัก ไวยากรณ์ มีคำภาษาอังกฤษเปรียบเทียบแสดงวิธีการนำคำไปใช้

คำซ้อน เขียนเป็นบทความร่วมกับพระยาอนุमानราชชน กล่าวไว้ว่า ภาษาไทยใช้ระดับเสียงสูงต่ำในคำ ๆ เดียวกัน ให้มีความหมายต่างกัน แต่ ชาวไทยถิ่นต่าง ๆ ออกเสียงพูดในบางคำผิดระดับเสียงกับชาวกรุงเทพฯ ต้อง สังเกตความหมายของคำนั้นตามรูปประโยค หรือดูความประโยคอื่นที่อยู่ติดต่อกัน เอาจมาประกอบด้วย วิธีที่จะแก้ความกำกวม ทำให้หายเข้าใจผิด ในสมัยที่เรา ยังไม่ได้คิดเครื่องหมายวรรคตอนขึ้นใช้ ก็จะหาคำอื่นซึ่งมีความหมายเป็นอย่าง เดียวกัน มาซ้อนกันเข้า คำที่ซ้อนกันนี้คำหนึ่งจะเป็นคำหน้า หรือคำหลัง ทำหน้าที่ ช่วยแปลอีกคำหนึ่งเท่านั้น นานเข้าคำที่ซ้อนบางคำก็เลิกใช้ในภาษา แปลไม่ได้ เพราะเอาไปช่วยแปลอีกคำหนึ่ง ถ่ายความหมายให้เสียหายเลยไม่มีความหมาย กลายเป็นสร้อยคำไป คำซ้อนบางคู่ เมื่อแยกจากกันแล้วแต่ละคำแปลเป็นความ หมายอย่างหนึ่ง เมื่อรวมกันก็กลายเป็นคำสมาสแปลเป็นอีกอย่างหนึ่ง คำซ้อนใน เวลานี้ เมื่อได้กำหนดระดับเสียงของคำโดยใช้วรรคตอนตายตัวแล้ว ประโยชน์ ของคำซ้อนก็หมดไป ต้องตัดออก แต่ยังคงมีอยู่ในภาษาพูดบ้าง

ราชาวดี เป็นบทความอธิบายที่มาของคำ "ราชาวดี" ในตอนต้น เรื่อง ได้กล่าวถึงการลากเข้าความและยกตัวอย่างคำต่าง ๆ กล่าวว่า การลาก เข้าความย่อมมีอยู่ทุกภาษา เพราะธรรมดาคำที่ไม่เข้าใจก็ต้องหาทางทำให้

เข้าใจจนได้ และคำที่ถูกลากเข้าความ มักเป็นคำต่างประเทศที่เป็นชื่อบ้านเมือง และชื่อคนเป็นส่วนมาก

ราชาวดี เป็นชื่อ ยาสีพลอยขึ้นการเวก คือ สีฟ้าเครื่องทองในสมัย รัชกาลที่ 1 คำเดิมมาจากภาษาเปอร์เซีย ว่า Lazuwerti ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินชาวองค์หนึ่งแปลงเสียงให้เป็น Rojowerti แปลว่า สี(werti) พระราชา (Rojo) และเมื่อมาถึงไทย คำ Werti รูปไม่เป็นสันสกฤต คำที่ใกล้เคียงคือ วดี จึงกลายเป็น Rajawadi ในที่สุด

ขุนแผน ตีพิมพ์ในวารสาร มหาวิทยาลัย กล่าวถึงความหมายของ คำว่า ขุนแผน และมีการสันนิษฐานที่มา

กฎของกริมม์ ตีพิมพ์ในวารสาร มหาวิทยาลัย อธิบายถึง กฎในการ เปลี่ยนแปลงตัวอักษรของคำในภาษาต่าง ๆ คำเหล่านี้จะมีอยู่ในภาษาตระกูล อินเดียนยุโรป ซึ่งหมายถึง ตระกูลภาษาสันสกฤต อิหร่าน อารเมเนียน กรีก ลาติน เคลติก เยอรมัน อังกฤษ ฮอลันดา มีการอธิบายถึงวิธีการนำกฎของกริมม์ มาใช้ในภาษาไทย

ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐในเรื่องที่เกี่ยวกับภาษานี้ หากพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ผลงานในส่วนนี้สามารถแบ่งตามเนื้อหาได้อีก คือ

1. อธิบายความหมายที่มาของคำ
2. อธิบายเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ลักษณะของภาษา
3. พจนานุกรมศัพท์บาลี ส่วนที่ 1 อธิบายความหมาย ที่มาของคำ เป็นผลงานที่ พระสารประเสริฐเขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน ส่วนที่ 2 มีทั้งที่พระสารประเสริฐเขียนผู้เดียว และเขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน ส่วนที่ 3 เป็น ผลงานของพระสารประเสริฐโดยลำพัง

ผลงานเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความสามารถ และความแตกฉานในการใช้ภาษาของพระสารประเสริฐได้เป็นอย่างดี

5. ผลงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย

ผลงานเขียนของพระสารประเสริฐที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายมี 2 เรื่อง คือ ประวัติกฎหมายแห่งประเทศไทย และ อำนาจแห่งการเก็บภาษีอากร ทั้ง 2 เรื่องนี้ ท่านเขียนเป็นบทความ ตีพิมพ์ใน สรรพากรสาส์น

ประวัติกฎหมายแห่งประเทศไทย กล่าวถึง ความเป็นมาของกฎหมายในประเทศไทย ว่ามาจากการที่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา ปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นกฎหมาย กล่าวถึงกฎหมายในสมัย สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ

อำนาจแห่งการเก็บภาษีอากร กล่าวถึงการเก็บภาษีอากรว่าจะจัดอยู่ในสาขาใดตามระบอบประชาธิปไตย โดยเสนอความเห็นของนักรัฐศาสตร์กับนักรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งขัดแย้งกับความเห็นของนักนิติศาสตร์และนักนิติบัญญัติ

6 ผลงานที่เกี่ยวข้องกับนิทาน, นิยาย

ผลงานในส่วนที่เป็นนิทาน, นิยาย มีทั้งผลงานที่ท่านประพันธ์ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งโดยมากเป็นผลงานที่ท่านประพันธ์ร่วมกับพระยาอนุমানราชชน และผลงานที่ท่านประพันธ์เพียงลำพัง (ดูรายละเอียดในบทที่ 2)

7. ผลงานที่เป็นสุภาษิต, บทสอนใจ

งานวรรณกรรมประเภทนี้มีทั้งเรื่องที่พระสารประเสริฐแปลมา และเรื่องที่ท่านเขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชน ผลงานเหล่านี้ได้แก่

นิติศตกม สุภาษิตร้อยบท ของภรรตฤหรี พระสารประเสริฐแปลจาก ภาษาสันสกฤต ดร. ศักดิ์ศรี แยมันดดา ได้กล่าวคำนำอธิบายความหมายของ ศตกษ ไว้ว่า บทประพันธ์ที่เรียกว่า ศตกษ นั้น หมายถึง "ลำนำ" ประเภทหนึ่ง คำว่า ศตกษ แปลว่า หนึ่งร้อย ดังนั้นบทลำนำที่จะเรียกว่า ศตกม

ได้ ต้องประกอบด้วยฉันท์ 100 บท

นิติศตกม เป็นคำฉันท์ 100 บท ว่าด้วยข้อประพฤติกฎปฏิบัติแนะนำแนว
ทางมีเนื้อความแบ่งเป็น 10 เรื่อง ได้แก่ ทางของคนเขลา, ทางของคนรู้,
ทางของมานะ และความแก่ล้า, ทางของทรัพย์, ทางของทรชน, ทางของ
คนดี, ทางของการอุปการผู้อื่น, ทางของความมั่นคง, ทางของโชค, ทางของ
กรรม

รัตนาวลี รัตนาวลีของพระนาคารชุน เป็นคัมภีร์ฝ่ายอาจารย์วาท
หรือ มหายาน พระสารประเสริฐได้แปลจากฉบับ ภาษาอังกฤษ ซึ่งชาวอิตาลี
ชื่อ คูสเปเป ตูจจิ แปลลงในหนังสือ Journal พระสารประเสริฐ ได้ถอด
เป็นภาษาบาลี แล้วแปลออกเป็นภาษาไทย มีทั้งหมด 77 บท บทแรกเริ่มต้น
ด้วยการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย แล้วกล่าวว่า จะแสดงธรรมแก่พระราชา

บทฝึกนิสัย "สตรียามคนหนึ่ง" แปลมาจากภาษาอังกฤษ พระสาร
ประเสริฐเป็นผู้ตรวจสำนวน ในบทฝึกนิสัยนี้ประกอบด้วยเรื่องเล่าต่าง ๆ มีทั้ง
ประวัติบุคคล ตำนาน พงศาวดาร นิทาน นิยายเรื่องสั้น ๆ โดยมุ่งหวังว่าเรื่อง
ต่าง ๆ เหล่านี้ จะเป็นตัวอย่างให้แก่เด็ก ในเรื่อง จรรยาความประพฤติที่ดี
เป็นการสอนให้แก่เด็กทางอ้อม บทฝึกนิสัยนี้มีทั้งหมด 38 บท แต่ละบทจะสอน
เรื่องจรรยาที่แตกต่างกันออกไป เช่น การบังคับตนเอง การพูด การอดทนมานะ
ความกล้าหาญ

เตือนหนุ่ม เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป แปลมาจากโอวาทของผู้
สำเร็จราชการประเทศพม่า ได้กล่าวแก่ผู้รับปริญญามหาวิทยาลัยเมืองย่างกุ้ง มี
ใจความว่า ผู้ที่ได้รับปริญญานั้นอยู่ในรุ่นหนุ่ม มักไม่เชื่อฟังคำเตือนของผู้ใหญ่ ซึ่ง
แท้จริงแล้วคำเตือนของผู้ใหญ่นั้นมีประโยชน์มาก เพราะเป็นผู้ที่พบเห็นผ่านเหตุ-
การณ์ต่าง ๆ นั้นมาแล้ว ผู้ที่ได้รับปริญญานั้นขออย่าได้ดูถูกงาน อย่าจับจด ให้
ตั้งหน้าทำงาน ความเป็นไปของประเทศชาติภายหน้าขึ้นอยู่กับหนุ่มสาวเหล่านี้ แต่
การเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศนั้น ต้องค่อยเป็นค่อย
ไป การบรรลุถึงจุดมุ่งหมายใด ๆ นั้น ต้องขยันขันแข็ง บากบั่นและมีใจแน่วแน่

ทำความเข้าใจหน้าให้แก่เด็ก พระสารประเสริฐ เขียนร่วมกับพระยา
อนุমানราชชน กล่าวว่่า ผู้ที่เรียกว่ามีการศึกษาอันดีแล้ว คือ "ผู้ที่ได้รับใช้
มนุษยธรรม" ที่ได้เตรียมตัวมาพร้อมแล้ว การเตรียมพร้อมนั้น คือ ได้รับการอบรม
ศึกษาในวิชาชีพ สามารถหาเลี้ยงชีพตนได้. ได้รับการอบรมให้รู้จักคิดและอยู่ใน
ระเบียบวินัย, มีความประพฤติที่ดี, รู้จักบาปบุญ และมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
รอบตัว

มนุษย์แต่ละคน มีคุณสมบัติ ความรู้ ความชำนาญต่างกัน จึงจำเป็นต้อง
ช่วยกันตามคุณสมบัติที่ตนมี การอบรมสั่งสอน ให้การศึกษาแก่เด็กนั้น ถือเป็น
การทำความเข้าใจหน้าให้แก่เด็ก เป็นการทำความประโยชน์อันใหญ่หลวงให้แก่ประเทศชาติ

8. ผลงานเบ็ดเตล็ด

ผลงานวรรณกรรมประเภทเรื่องเบ็ดเตล็ด เป็นบทความ สารคดีสั้น ๆ ที่
เขียนร่วมกับพระยาอนุমানราชชนทุกเรื่อง ตีพิมพ์ลงในวารสารต่าง ๆ ต่อมาได้มี
ผู้รวบรวมเรื่องเหล่านี้พิมพ์เป็นเล่มในโอกาสต่าง ๆ กัน ผลงานเหล่านี้ได้แก่

"หนึ่ง สอง สาม" กล่าวถึงการนับว่า มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ ย่อมรู้จัก
จำนวนนับเป็นหนึ่ง สอง สาม มาแล้ว แต่ครั้งกระโน้น คงนับกันได้เป็นจำนวน
เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ต่อเมื่อมนุษย์มีความเจริญ เกิดสติปัญญามากขึ้น การนับจึง
เขยิบจำนวนสูงขึ้นไป คำที่ใช้นับนี้ในชั้นเดิม คำเหล่านี้ น่าจะแปลได้ แต่ต่อมา
ความหมายเดิมนั้นไม่ต้องการทราบแล้ว ความหมายนั้นจึงสูญหายไป การนับ
ของไทยกับจีนตรงกันมาก เว้นแต่คำที่ใช้เรียกจำนวนมากจึงจะผิดกัน

เรื่อง หนึ่ง สอง สามนี้ จะให้ความรู้ในเรื่องการนับของชาติต่าง ๆ
ทั้งในเรื่องวิธีการสร้างคำที่ใช้ในการนับของบางชาติ มีการเปรียบเทียบแสดง
ค่านับของไทย กับค่านับของจีน การใช้ค่านับของไทยเชื้อชาติต่าง ๆ ในตอนท้าย
เรื่องกล่าวถึง คำที่ใช้นับบุตรชายหญิง ที่ปรากฏในกฎหมายเก่า และในภาษาของ
พวกกะเหรี่ยง

เงือกนาค คิดเล่น 1 กล่าวถึงเงือกที่เป็นสัตว์ในนิยาย คำว่า เงือก เป็นคำที่มีอยู่ในภาษาไทยมาแต่เดิม ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ หมายความว่า งู นาค มังกร จระเข้ คำว่าเงือกงูมักใช้เป็นการซ้ำกัน เงือก ก็คือ งู ชนิดหนึ่ง และเป็นชนิดที่มีหงอนคล้ายนาค เรื่องมนุษย์ครึ่งคนครึ่งปลาใน ไทย และ เขมร ได้รับมาจากทมิฬ แต่ของทมิฬเรียกว่า อัปสร ไทยเรารับเอามาแต่ลักษณะ ไม่ได้รับเอาชื่อมาด้วย

"จิงโจ้มาโล้สำเภา คิดเล่น 2" จิงโจ้มาโล้สำเภา เป็นกลอนเด็ก ร้องเล่น คำว่า จิงโจ้มีความหมายหลายอย่าง ได้แก่ แมงมุมชนิดหนึ่งเดินข่ม ย่อมอยู่บนหลังน้ำ, สิ่งที่แขวนห้อยกลางเปลเด็ก, ตัวแกงการู ของฝรั่ง, ทหารหญิงในสมัยรัชกาลที่ 4, นกชนิดหนึ่งร้อง จี โฉ๊ะ คำว่า จิงโจ้ คงจะใช้เรียกสิ่ง ที่มีท่าทางโย่งโย่งหยกไม่อยู่กับที่ นกจิงโจ้เวลาร้อง จะโยกตัวไปมา, ตัวแมงมุม จิงโจ้ทำทางโย่งเย่ง, จิงโจ้แขวนเปล คงตั้งชื่อเอาอย่างตัวแมงมุม, ตัวแกง การู เวลาไปไหนก็กะโผลกกะเผลกไป ไม่ได้ไปตัวตรง ทหารหญิงที่เรียกจิงโจ้ เพราะยืนกระดุกกระดิก ยืนตรงไม่ได้นานเหมือนทหารผู้ชาย จิงโจ้มาโล้สำเภา คงจะหมายถึง แจกโล้เรือ มีท่าทางโยกไปย้ายมา ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ ใน ตอนท้ายผู้ประพันธ์ได้บอกว่า เป็นเรื่องคิดเล่นทั้งนั้น

"กัณทร-คนธรรพ์" เรื่อง กัณทร-คนธรรพ์ นี้ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ในเรื่องกัณทร และคนธรรพ์ อย่างกว้างขวาง กัณทร ในวรรณคดีอินเดีย มีหน้าที่ เป็นม้าตัวเป็นคนและเป็นเพศชาย แต่กัณทรของไทยเรา หน้าและตัวก่อนบนเป็น มนุษย์ ตัวท่อนล่างเป็นนก ซึ่งไปตรงกับคนธรรพ์ของอินเดียที่รูปตอนบนเป็นมนุษย์ ท่อนล่างเป็นนก ส่วนคนธรรพ์ของไทยเรารูปร่างเป็นยักษ์ ในเรื่องทางอินเดีย มีมนุษย์อีกจำพวก เรียกว่า กิมบุรุษ มีหน้าเป็นมนุษย์ ตัวเป็นนก ซึ่งในวรรณคดี รุ่หลังเอาไปรวมกับกัณทร ถือเป็นคำใช้แทนกันได้ บางทีไทยเราอาจจะได้ ลักษณะกัณทรของเรามาจากกิมบุรุษก็ได้

"แม่ย่านาง" ในเรื่องนารายณ์สิบปางตอนหนึ่ง มีเรื่องเล่าไว้ว่า พระอิศวร กับพระอุมา เสด็จประพาสทางทะเล กุ้งไปร้องทุกข์ต่อพระอุมาว่า ถูกสัตว์ทั้งหลายข่มเหงจับกินจนจะสูญพันธุ์ พระอุมาจึงประทานพรให้บนหัวของกุ้ง

เป็นเลื่อยแหลม เมื่อสัตว์ใดกินกึ่ง กึ่งจะได้เลื่อยท้องเจาะออกมาได้ แต่มีเงื่อนไขว่า กึ่งต้องกินแต่ของที่ตายเน่าเปื่อย ต่อมากึ่งอดอยากไม่มีอาหารกิน เลยเอาอาวุธมาเจาะเรือสำเภา คอยกินศพคนที่ว่ายน้ำไม่เป็น พวกเรือสำเภาจึงไปร้องทุกข์ต่อเจ้าหม่าจ้อ เจ้าหม่าจ้อก็ช่วยเหลือ ทำฎีกาคำร้องไปทูลพระอิศวร พระอุมาทราบเรื่องจึงส่งพระอนันตนาคราชไปลงโทษกึ่ง

เจ้าหม่าจ้อนี้ นอกจากจะปรากฏในนารายณ์สิบปาง ยังปรากฏในนิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน ที่แต่งในสมัยธนบุรี แต่เขียนว่า พระหม่าจ้อ ในเรื่องของจีน มีเทวดาผู้หญิงอยู่องค์หนึ่ง เรียกกันว่า หม่าโจ๊ว แปลว่า เจ้าแม่ย่าชวด คำว่า หม่าโจ๊ว คงเป็นคำเดียวกับหม่าจ้อ หม่าโจ๊วนี้เป็นที่นับถือของชาวทะเล พวกเดินเรือจีนเคารพบูชาเจ้าแม่องค์นี้ทุกเย็น ท่านผู้เขียนกล่าวว่าอาจเทียบเจ้าหม่าโจ๊วนี้ได้ด้วยแม่ย่านางของไทย

คำอธิบายเรื่องระเบ็งและกุลาตีไม้ เรื่องนี้แบ่งเป็น 2 ตอน ในตอนแรก กล่าวถึงระเบ็ง ตอนที่สองกล่าวถึงกุลาตีไม้ คำว่า ระเบ็ง เป็นการเล่นของหลวงชนิดหนึ่งใน 5 อย่าง คือ ระเบ็ง โมงคลุ่ม กุลาตีไม้ แทงวิสัย กระอ้ว แทงควาย ซึ่งเล่นในงานพระราชพิธีโลกันต์ มีผู้เล่นหลายคนแต่งตัวเป็นกษัตริย์ ร้อยเอ็ดเจ็ดนคร ไปช่วยงานโลกันต์ ขณะเดินก็ร้องบทร้องที่ขึ้นต้นว่า โอละพ้อ มีการตีฆ้อง 3 ใบเถา ที่เรียกว่า ระเบ็ง

กุลาตีไม้ นั้น ผู้เขียน สันนิษฐานว่า ไทยเรารับมาจากชาวทมิฬ หรือมิฉะนั้นก็รับมาจากชนชาวอินเดียภาคใต้ การเล่นชนิดนี้ผู้เล่นแต่งตัวสวมเทริดอย่างเทวดา แล้วรำว่า ในมือมีกรับ หรือไม้ เต็น แล้วเคาะจังหวะไปด้วย

เรื่องของเหล่า กล่าวถึง ตำนานที่มาของสุรา ของชาติต่าง ๆ เช่น ไทย จีน อินเดีย กรีก มีคำอธิบายเรื่อง สุราชนิดต่าง ๆ ของไทย และ ของชาติอื่น ๆ

เรื่องไม่น่าอ่าน เรื่องนี้พระสารประเสริฐ ได้กล่าวไว้ตอนต้นเรื่องว่า ได้รับมอบหมายจากบรรณาธิการให้เป็นผู้เขียน เพราะเรื่องที่ตี ๆ อ่านสนุก มีอยู่แล้วในไทยเขมม จึงให้เขียนเรื่องนี้เพื่อให้มีครบทุกประเภท ต่อจากนั้นพระสารประเสริฐ ได้กล่าวถึงเรื่องคนแจวเรือจ้าง แจวเรือไปชนกับรถรางเมื่อ

คราวน้ำท่วม ทำให้หนักถึงสุภษิตบทหนึ่งขึ้นมาได้ สุภษิตบทนั้นกล่าวว่า ให้หลบ
 เกวียนไป 5 คอก, หลีกม้าไป 10 คอก, หลีกช้างไป 20 คอก ถ้าเห็นทรชน
 ให้หลีกไปให้ลับตา และการยกค้ำกล่าวของปราชญ์ ชาวพินารี มาเทียบเคียง
 ลงท้ายด้วยเรื่องคนตาเดียว ที่พินกับคนตาดีว่า ตาเดียวของเขาอาจเห็นได้
 มากกว่าสหาย 2 คน เพราะว่า หนึ่งตาของเขาเห็นสหายถึง 2 ตา แต่ 2 ตา
 ของสหายเห็นตาเขาได้เพียงหนึ่งตา

เรื่องเบ็ดเตล็ดทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนแล้วแต่ให้ความเพลิดเพลิน
 และให้สาระแก่ผู้อื่น แม้ในบางเรื่อง ท่านผู้ประพันธ์จะกล่าวได้ว่า เป็น
 เรื่อง "คิดเล่น"¹ แต่วิธีการคิดเล่น ๆ ของท่านนี้ เป็นวิธีคิดที่มีเหตุมีผล มีการ
 คั่นคว้า เรื่องราวต่าง ๆ มาอย่างกว้างขวาง ทำให้การ "คิดเล่น" ของท่านนั้น
 น่าเชื่อถือ ประกอบกับ สำนวนภาษาที่ทำให้เห็นภาพ ทำให้เรื่องของท่านน่าติดตาม
 เป็นอย่างยิ่ง

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นผลงานทางด้านวรรณกรรมร้อยแก้ว ของ
 พระสารประเสริฐ

ในส่วนผลงานวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง โดยมากจะเป็นบท
 ประพันธ์ร้อยกรองที่พระสารประเสริฐแต่งตั้งแต่ครั้งยังบวชอยู่ที่วัดเทพศิรินทร์
 ใช้นามปากกาว่า "พราหมณ์วงศ์" บทร้อยกรองเหล่านี้ได้แก่

ฉันท์ 11 ชื่อ สาสินี ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ เป็นบทกล่าว
 อัญเชิญเทพเจ้าทั้งหลาย ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ และเทวดา
 ให้ช่วยปกป้องรักษา คุ่มครอง และบันดาล ให้เกิดความสามัคคีในหมู่บัณฑิต

ฉันท์ 11 ชื่อ อุปชาติ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ เป็นคำประพันธ์
 อธิบายพระบรมราชาวาท เรื่อง จงเว้นการควรเว้น และหมั่นประพฤติการควร
 ประพฤติ

¹ ได้แก่เรื่อง เจือก นาค, จิงโจ้มาไล่สำเภา

โคลงไชยชนะปีใหม่ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ เป็นคำประพันธ์
อวยพรพระมหากษัตริย์ เนื่องในโอกาสขึ้นปีใหม่ เมษายน ร.ศ. 128

สุภาชิต ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ เป็นคำประพันธ์เกี่ยวกับเรื่อง
นินทา และสรรเสริญ

นิทานสุภาชิต ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ แต่งโดยใช้ ฉันท
12 ชื่อ ว่างษ์ฤษฉันท

พระสารประเสริฐแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองอยู่ได้ไม่นาน หลังจากนั้น
ไม่ปรากฏผลงานวรรณกรรมประเภทร้อยกรองอีก จนเมื่อ พระสารประเสริฐ
ได้แปลเรื่อง ทศมนตรี ร่วมกับพระยาอนุমানราชชน พระสารประเสริฐ
ได้แต่งโคลงประกอบไว้ในเรื่อง มีทั้งโคลง 2 โคลง 3 โคลงสี่สุภาพ,
โคลงจัตวาหัตถี, โคลงตัน, โคลงกลบทว่าพันหลักและมาเทียบมรด, กลอนหก,
กลอนแปด กาพย์ฉับ, กาพย์ยานี, กาพย์สุรางคนางค์, อินทวิเชียรฉันท,
อุปราชาฉันท, โศภณฉันท และ ว่างษ์ฉันทฉันท รวมทั้งสิ้น 77 บท

พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวไว้ว่า "ถ้าต้องการรู้จักฝีปากพระมหาด
ว่าปราดเปรื่องเพียงใดในเรื่องโคลง ฉันท กาพย์ กลอนให้ดูได้จากที่แต่งแทรกไว้
ในเรื่องทศมนตรี"

นอกจากนี้ยังปรากฏผลงานวรรณกรรมประเภทร้อยกรองเรื่องอื่นอีก
ได้แก่

ตำราพฤษาถาลง ตีพิมพ์ใน ไทยเชชม เมื่อ พ.ศ. 2472 เป็นตำรา
ยาสมุนไพร พระสารประเสริฐแต่งเป็นคำกลอน

พระยาอนุমানราชชน ผู้ซึ่งประพันธ์ผลงานร่วมกับพระสารประเสริฐ
มากที่สุดได้กล่าวไว้ว่า

ท่านที่เคยอ่านหนังสือที่พระสารประเสริฐแต่ง ถ้าท่านเป็นนักเลงหนังสือ
ก็ต้องรับรองว่า พระสารประเสริฐแต่งดีนัก ใช้ถ้อยคำน้อยแต่ว่าได้ข้อความ
มาก และชัดเจนเป็นภาษาไทยแท้ สมบูรณ์ทั้งหลักของภาษา และถ้อยคำ
ถ้าว่าหลักทางศิลปะและวรรณคดี ของชาวตะวันตก พระสารประเสริฐก็เป็น

นัก Classicist โดยแท้ มีพินิจถันในการใช้ถ้อยคำ... (เสฐียรโกเศศ
2516 : 245)

ด้วยเหตุนี้ ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐ จึงได้รับการ
ยกย่องว่ามีการใช้ภาษาที่ดีและเมื่อประกอบกับคุณสมบัติของนักปราชญ์ คือผู้สนใจ
ไฝหาความรู้ เมื่อมีข้อสงสัยก็ไต่ถาม ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ประกอบอยู่เสมอ
ผลงานวรรณกรรมของพระสารประเสริฐจึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาว อาทิตยา จารุจินดา เกิดวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2507
สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปีการศึกษา 2529 และได้เข้าศึกษาต่อที่ภาควิชา
ภาษาไทย สาขาวิชาวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในปีการศึกษา 2530

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย